

UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Pedagogizace prostředí v sociální práci

Pedagogization of the environment in social work

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

PhDr. Jiří Šedivý

Autor:

Natálie Zemanová, DiS.

Praha 2024

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Jiřímu Šedivému za odborné vedení mé bakalářské práce. Dále děkuji všem respondentům, kteří vyplnili moje dotazníky potřebné pro výzkum. V neposlední řadě děkuji škole za příležitost vzdělání a spolužákům, přátelům a rodině za podporu během studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Pedagogizace prostředí v sociální práci“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5. 8. 2024

Natálie Zemanová

Anotace

Bakalářská práce Pedagogizace prostředí v sociální práci mapuje nepřímý vliv prostředí skrze metodu pedagogizace prostředí v zařízeních sociálních služeb, které jsou zastoupeny nízkoprahovým zařízením pro děti a mládež, domovem pro seniory a kontaktním centrem. Teoretická část se zabývá pedagogizací prostředí, vztahem sociální práce a sociální pedagogiky a zařízeními sociálních služeb. Praktická část mapuje nepřímé působení prostředí společenské místnosti na klienty vybraných zařízení sociálních služeb, zjišťuje rozsah využívání metody pedagogizace prostředí a navrhuje její optimalizaci na základě získaných dat.

Klíčová slova

Pedagogizace prostředí, sociální práce, sociální pedagogika, sociální služby, prostředí, výchova, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, domov pro seniory, kontaktní centra

Annotation

The bachelor thesis Pedagogization of the environment in social work maps the indirect influence of the environment through the method of pedagogization of the environment in social service facilities, which are represented by a low-threshold facility for children and youth, a home for the elderly and a contact centre. The theoretical part deals with the pedagogization of the environment, the relationship of social work and social pedagogy and the facilities of social services. The practical part maps the indirect effect of the common room environment on the clients of selected social service facilities, determines the extent of using the method of pedagogization of the environment and proposes its optimization based on the data obtained.

Keywords

Pedagogization of the environment, social work, social pedagogy, social services, environment, education, low-threshold facilities for children and youth, home for the elderly, contact centres

Obsah

Seznam zkratk	7
Úvod	8
1. Pedagogizace prostředí	9
1.1. Výchova a situace	9
1.2. Přímé a nepřímé výchovné působení	10
1.3. Nepřímé výchovné působení	11
1.4. Prostředí	13
1.5. Výchovný vliv prostředí	15
1.5.1. Role prostředí ve výchově	16
1.6. Pedagogizace prostředí	16
1.6.1. Metoda pedagogizace prostředí	18
2. Vztah sociální práce a sociální pedagogiky	20
2.1. Sociální práce	20
2.1.1. Pojetí	21
2.1.2. Cíl	21
2.1.3. Cílová skupina	22
2.1.4. Metody	22
2.2. Sociální pedagogika	24
2.2.1. Pojetí	24
2.2.2. Cíl	24
2.2.3. Cílová skupina	25
2.2.4. Metody	26
2.2.5. Didaktické prostředky	28
2.3. Vztah sociální práce a sociální pedagogiky	28
3. Zařízení sociálních služeb	30
3.1. Sociální služby	30
3.2. Druhy a formy sociálních služeb	30
3.2.1. Druhy sociálních služeb	31
3.2.2. Formy sociálních služeb	31
3.3. Úprava prostředí v sociálních službách	32
3.4. Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež	34
3.4.1. Popis služby	34

3.4.2.	Cíl služby.....	35
3.4.3.	Specifika cílové skupiny	36
3.4.4.	Společenská místnost	37
3.5.	Domovy pro seniory	39
3.5.1.	Popis služby.....	40
3.5.2.	Cíl služby.....	40
3.5.3.	Specifika cílové skupiny	41
3.5.4.	Společenská místnost	42
3.6.	Kontaktní centra.....	44
3.6.1.	Popis služby.....	45
3.6.2.	Cíl služby.....	46
3.6.3.	Specifika cílové skupiny	46
3.6.4.	Společenská místnost	47
4.	Výzkumné šetření.....	50
4.1.	Stanovení kritérií společenské místnosti	50
4.2.	Cíl výzkumu.....	52
4.3.	Hypotézy.....	52
4.3	Metodologie a respondenti	52
4.4.	Testování hypotéz	53
4.4.1.	Hypotéza 1	53
4.4.2.	Hypotéza 2	56
4.4.3.	Hypotéza 3	59
4.4.4.	Hypotéza 4	64
4.4.5.	Hypotéza 5	69
4.5.	Ověření hypotéz	72
	Závěr.....	73
	Seznam použité literatury.....	75
	Seznam tabulek a grafů.....	82
	Seznam příloh.....	83
	Přílohy	84

Seznam zkratk

APSS ČR	Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky
Atd.	A tak dále
CPPT	Centrum protidrogové prevence a terapie
ČAS	Česká asociace streetwork
DS	Domov pro seniory
IFSW	International Federation of Social Workers/Mezinárodní federace sociálních pracovníků
KC	Kontaktní centrum
KM	Kontaktní místnost
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
Např.	Například
NZDM	Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež
Tzn.	To znamená

Úvod

Tato bakalářská práce na téma pedagogizace prostředí v sociální práci se zaměřuje na prozkoumání nepřímého vlivu prostředí společenských místností na klienty ve vybraných zařízeních sociálních služeb. Toto téma je zvoleno, aby zmapovalo využívání metody pedagogizace prostředí v sociálních službách, protože nepřímé působení skrze prostředí podle dostupných dat ovlivňuje klienta daleko efektivněji nežli vliv přímý, ale jeho využívání je v praxi limitováno a podceňováno. Úkolem práce je ověřit naplňování řečené metody sociální pedagogiky v sociálních službách, které jsou jako celek zastoupeny třemi dílčími zařízeními, a to nízkoprahovým zařízením pro děti a mládež (NZDM), domovem pro seniory (DS) a kontaktním centrem (KC).

Teoretická část práce představí témata týkající se pedagogizace prostředí, vztahu sociální pedagogiky a sociální práce a zařízení sociálních služeb. První kapitola se zaměřuje na vztah prostředí a výchovy a jeho vliv na člověka. Detailněji je objasněno nepřímé výchovné působení skrze prostředí nazývané pedagogizace prostředí. V druhé kapitole je rozebrán vztah sociální pedagogiky a sociální práce. Obě disciplíny jsou jednotlivě charakterizovány a následně jsou porovnány jejich konvergentní a divergentní znaky. Třetí kapitola se věnuje zařízením sociálních služeb. Nejprve jsou sociální služby popsány obecně a poté jsou podrobně analyzovány tři zvolené služby spolu s jejich společenskou místností s akcentem na pedagogizující prvky.

V praktické části práce je realizováno kvantitativní šetření formou dotazníku. Osloveny jsou vybrané druhy zařízení sociálních služeb, tzn. nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, domovy pro seniory a kontaktní centra. Respondenty jsou jejich pracovníci.

Hlavním cílem bakalářské práce je zmapovat metodu pedagogizace prostředí ve společenských místnostech zařízení sociálních služeb, zhodnotit její uplatňování a následně navrhnout možnosti jejího optimálního využívání. Cílem výzkumu je získat potřebná data pro vyhodnocení aktuálního zapojování metody pedagogizace prostředí v konkrétních zařízeních. Cílem práce je navrhnout optimalizaci společenské místnosti skrze metodu pedagogizace prostředí s ohledem na získaná a vyhodnocená data.

1. Pedagogizace prostředí

Bakalářská práce se zabývá pedagogizací prostředí ve věcně prostorové složce, která bude rozebrána v podkapitole Metoda pedagogizace prostředí.

1.1. Výchova a situace

Na výchovu lze pohlížet různými způsoby s ohledem na pojetí výchovného procesu a osobnosti člověka. Koncepce výchovy je navíc ovlivňována sociokulturními podmínkami. Z moderního hlediska je výchova „*procesem záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji*“ a vychovatel by měl stimulovat snahu vychovávaného stát se „*autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností*“ (Průcha et al., 2003, s. 277).

Osobnost člověka se vyvíjí utvářením jak bezděčným, tak plánovaným, tedy výchovou. Výchova je podle Pelikána (1995) chápána jako jedna část procesu formování člověka. Definuje ji jako „*záměrné a cílevědomé vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každé osobnosti v souladu s jejími dispozicemi, ale i lidským posláním.*“ Při výchově by měl být brán zřetel jak na individualitu každého jedince, tak jeho osobní zkušenost, jejíž změna může ovlivnit podmínky v životě jedince a jeho další rozvoj.

Sociální pedagogika vnímá výchovu jako „*regulování, záměrné a cílené vstupování do celoživotního procesu zespolčenšťování jedince, probíhající v jistém konkrétním kulturně společenském systému*“. Proto se z antropologického hlediska týká všech lidí a představuje proces vědomé a řízené socializace a kultivace jedince celoživotním učením – vzděláváním (Kraus a Poláčková, 2001).

Člověk se v průběhu života ocitá v řadě situací, což jsou specifické časově omezené shody vnějších okolností, při nichž na osobu působí konkrétní vlivy, na které určitým způsobem reaguje. Do těchto situací vstupuje záměrně či neplánovaně. Životní situace, zvláště ty pro jedince osobně významné, ho formují. Člověk ovlivňuje situace a zároveň je jimi ovlivňován, jedna situace může spustit řetězec dalších situací v návaznosti na první. Vedle záměrného výchovného působení s pozitivním účinkem může vychovatel někdy také nechtěně spustit obdobný řetězec reakcí i s možným negativním důsledkem (Pelikán, 1995).

Aby výchovné působení na jedince bylo efektivní, mělo by splňovat tři kritéria:

- a) Vychovávaný musí být otevřen formování, ovlivňování,
- b) vychovávaný je ovlivňován skrze osobní zkušenost,
- c) vychovávaný se rozhoduje vlastní svobodnou volbou se zodpovědností za následky svého rozhodnutí (Pelikán, 1995).

Pelikán (1995) také upozorňuje, že pokud je vychovávaný stále řízen a je za něj rozhodováno, může dojít až k naučené bezmocnosti v situaci, kdy se má rozhodnout sám, o to více, pokud mu chybí zkušenosti. Mostem může být pedagogická situace vytvořená tak, aby žáci zvolili správnou variantu řešení. Ačkoliv je připravena nebo zvnějšku ovlivněna pedagogem, žáci v ní získávají pocit samostatného rozhodnutí. Žáci jsou subjekty řešení, nikoliv pasivním objektem manipulace vychovatele, zároveň díky zásahu pedagoga zvolí správné řešení, což má kladný vliv na jejich sebedůvěru i upevnění zvyku řešit obdobné modelové situace správným způsobem. Zmíněná pedagogická situace je blízká běžné životní situaci, navíc se v ní uplatňuje záměr pedagoga. Ten buď využívá životních situací, které upravuje, nebo vytváří specifické výchovné situace a přes ně dále s žáky pracuje jako s nejběžnějšími přirozenými situacemi. Pedagogické působení nemusí z podstaty nutně probíhat mezi pedagogem a žákem, ale v jakékoliv situaci se vztahem vychovatele a vychovávaného.

1.2. Přímé a nepřímé výchovné působení

Pelikán (1995) definuje dva přístupy výchovného působení ve vztahu pedagog – žák, tento model se dá ale zobecnit na vztah vychovatel – vychovávaný. Oba přístupy spojuje předem stanovený záměr a cíl pedagoga, které přináší do situace výchovného procesu. Ačkoliv jsou oba přístupy užitečné a účinné v závislosti na sledovaném cíli a účelu pedagoga a nejpříznivějším řešením je jejich vzájemná kombinace, obecně platí, že čím méně vychovávaný cítí, že je vychováván, tím je výchova efektivnější.

- a) **Přímé výchovné působení:** Vyznačuje se přímým vlivem pedagoga na osobnost vychovávaného po celou dobu výchovné situace. Pedagog přímo ovlivňuje a řídí celý výchovný proces, žáci rozhodují málo nebo vůbec. Vychovatel tedy určí žákům požadavek a cíl činnosti, ovlivňuje rozhodování, řídí činnost skrze organizaci a vymezení postupu, sleduje realizaci a může rovněž sám namísto žáků vyhodnotit

výsledky. Vychovatel tedy direktivně řídí situaci, což se může setkat s odporem ze strany vychovávaného, který může nabýt pocitu, že je s ním manipulováno.

Nevýhodou tohoto přístupu je nízké zapojení žáků skrze osobní prožívání a zkušenosti, což může vést k nepochopení příčin úspěchu při řešení situace a zobecnění správného postupu z této konkrétní situace na další. Výhodou je přesnější a rychlejší formování žáka, zvláště při utváření nového návyku nebo získání zkušenosti.

b) Nepřímé výchovné působení: Vyznačuje se nepřímým vlivem pedagoga na vychovávaného. Vychovatel řídí situaci zvnějšku tak, že vytváří vnější podmínky pro ovlivnění situace, nikoliv osobnosti žáka. Podle Kozla (1966) se „*při nepřímém výchovném působení organizují spíše podmínky žádoucího formování člověka než přímo vychovávaný člověk. Přitom vychovávaný člověk je jedním z činitelů rozvoje těchto podmínek. Nejvíce se takový činitel uplatňuje právě jako subjekt tvořivých činností.*“ Vychovatel využívá životní situace či vytváří vlastní výchovnou situaci tak, aby byla vychovávaným vnímána jako přirozená a neřízená, s možností samostatně se v ní rozhodovat. Zároveň do ní ale pedagog promítá svůj záměr, ke kterému se skrze upravenou situaci snaží žáka nasměrovat (Pelikán, 1995).

Při jakémkoliv výchovném působení musí podle Pelikána (1995) dojít vychovávaným ke *zvnitřnění pedagogova působení*, tzn. vnímání situace jako smysluplné a osobně významné. Jinými slovy si vychovávaní musí sami logicky vnitřně propojit řešení dané situace s vazbou na jejich život, aby výchovné působení mělo hlubší potenciál.

Pedagog si může vybrat jednu ze dvou variant přístupů nebo je kombinovat. Podle Pelikána (1995) je přímé výchovné působení nejčastěji volenou formou vychovatelem. Tento výrok potvrzuje i Kraus (2014) ve své knize. Výchovné působení se také může přirozenou cestou změnit z nepřímého na přímé. Kraus (1985, s. 684) ve své studii uvádí jako příklad obraz v klubovně, který se může stát předmětem řízené diskuse.

1.3. Nepřímé výchovné působení

Podle Bendla (2014) je z hlediska různých autorů pojímána výchova rozlišně. Někteří berou výchovu pouze jako *intencionální* působení, tedy záměrné, úmyslné, cílevědomé, soustavné, organizované a dlouhodobé působení na člověka, zatímco jiní ji rozšiřují

o *funkcionální* působení, které charakterizují jako nezáměrné vlivy prostředí a neuvědomované působení vychovatele. To potvrzuje i Furlan (1978), podle něhož se v pedagogice za výchovné v pravém slova smyslu považují pouze uvědomělé a účelné vlivy. Dodává ale, že i vlivy nechtěné či nezamýšlené jsou pro objekt účinné a formující.

Autoři dále specifikují intencionální působení jako výchovu v užším smyslu, přímou výchovu či záměrnou výchovu. Na *funkcionální* výchovné působení podle Bendla (2014) pohlíží odborná literatura ve třech významech:

- a) *Bezvědomé a bezúčelné vlivy vychovávacích*: Neboli výchova v širším smyslu je chápána jako bezvědomé přizpůsobování se životním podmínkám. Člověk je vychováván mimo jiné i bezvědomým vnějším působením tak, že se přizpůsobuje většímu celku. Zásadní jsou také podmínky vývoje jedince, v kterých probíhá intencionální výchova. Do této skupiny vlivů se řadí: nezáměrné působení prostředí (podnebí, klima, reklama) a nezáměrné (neuvědomované) působení osob, s kterými vychovávaný přichází do styku a kteří ho s podvědomým úmyslem ovlivňují a vychovávají, ačkoliv to není jejich cílem.
- b) *Neuvědomované/nezamýšlené důsledky vychovatelova působení*: Jedná se o neúmyslné dopady intencionálního působení vychovatele, jak v pozitivním, tak v negativním smyslu. Vychovatel působí s určitým cílem, ale vychovávaný si z jeho působení bere jiný záměr než jeho zamýšlený.
- c) *Nepřímá výchova = pedagogizace prostředí*: Záměrné organizování prostředí a situací, které zastupují ve výchově vychovatele, který skrze tyto prostředky nepřímou využívá výchovných cílů k výchově jedince.

Někteří autoři pohlíží na intencionální a *funkcionální* působení úžeji, charakterizují ho pouze jako přímé a nepřímé výchovné působení. Příkladem je Procházka (2012), podle kterého je každé výchovné působení vždy záměrné a cílevědomé. Intencionální působení charakterizuje jako přímý zásah do situace, *funkcionální* působení definuje jako nepřímý zásah, zároveň ale jako cílevědomé a záměrné ovlivnění podmínek, v nichž lidé utváří jednání. Také Kraus (2014) nazývá přímé výchovné působení *intencionální* a charakterizuje ho jako „*přímý vliv vychovatele na osobnost vychovávaného*“ a nepřímé působení označuje jako *funkcionální*, při kterém vychovatel vytváří a ovlivňuje podmínky v prostředí působící na vychovávaného, sám do situace nevstupuje. I podle Jůvy (1997) je intencionální působení bezprostřední vychovatelovo

působení na jedince a funkcionální působení ovlivňování osobnosti vychovávaného vhodně adaptovaným prostředím.

Nepřímé výchovné působení je dle Pelikánova (1995) osobní pedagogické zkušenosti nejefektivnějším pojetím výchovy jako „*ovlivňování podmínek, vytvářejících optimální klima pro pozitivní formování osobnosti.*“ Vychovávaný je dle něj lépe otevřen pedagogickým záměrům, vytváří si vlastní zkušenost a jako subjekt vlastního formování skrze situaci v co největší míře samostatně reaguje a rozhoduje, čímž tvoří danou situaci. Tento přístup navíc odstraňuje napětí mezi účastníky interakce. Autor na příkladu vedení dětských táborů ilustruje nepřímé motivování dětí nabízením činností zvolených vychovateli, na základě čehož se účastníci z vlastní vůle rozhodli k některé z aktivit a realizovali kroky vedoucí k jejímu naplnění. Poté získanými zkušenostmi a zážitky motivovali i další děti k výběru programu ze své iniciativy. Vedoucí tedy řízeně, ale nepřímě, zasahoval do situace, aby předkládal možnosti, samotné rozhodnutí dětí při výběru a následná činnost byli již v režii účastníků.

1.4. Prostředí

Prostředí je ve výkladu životního prostředí člověka prostor, jenž jedince obklopuje a se kterým je ve vzájemném vztahu. Prostředí na něj působí svými podněty, ovlivňuje ho. Člověk na podněty reaguje, přizpůsobuje se nebo je činností aktivně mění.

Prostředím se rozumí určitý prostor, objektivní realita. Skládá se z předmětů a jevů kolem nás, které existují nezávisle na našem vědomí. Pokud tento prostor vytváří podmínky pro život, je definován jako životní prostředí, které pomocí různých činitelů umožňují organismu žít, vyvíjet se a rozmnožovat. Život člověka vyjma přírodních podmínek ovlivňují ještě společenské a kulturní faktory, což vedle materiálního systému (hmotných předmětů) zahrnuje i duchovní systém jako je věda, umění či morálka. Je definován jako životní prostředí člověka (Kraus a Poláčková, 2001).

Podle Krause a Poláčkové (2001) prostředí obsahuje podněty rozvíjející osobnost. Wroczyński (1968) vymezuje prostředí jako složky struktury, které obklopují jedince a fungují jako systém podnětů vyvolávající psychické reakce. Širším pojmem je okolí, jež zahrnuje celou vnější stálou i proměnlivou strukturu bez ohledu na zdroj podnětů.

Člověk svou činností a aktivitou dokáže prostředí měnit v určeném rozsahu a směru. Toto záměrně formované prostředí působí na jeho osobnost a způsob života. Strukturu životního prostředí, do které člověk může zasahovat, lze rozdělit podle vztahů na:

- a) Lidé – příroda: interakce s živou a neživou přírodou,
- b) Lidé – kultura (lidská aktivita): kultivace lidských potřeb,
- c) Lidé – lidé: vztahy v sociálním prostředí (Kraus a Poláčková, 2001).

Autoři prostředí dále dělí podle různých typologií, které se prolínají a doplňují.

Podle velikosti prostoru:

- a) Makroprostředí: celá společnost,
- b) Regionální prostředí: širší sociální skupina na větším území uvnitř společnosti,
- c) Lokální prostředí: prostor bydliště,
- d) Mikroprostředí: bezprostřední prostor jedince.

Podle činností konaných v prostoru:

- a) Pracovní (kancelář, školní třída, dílna),
- b) Obytné,
- c) Rekreační (klubovna, herna, park).

Podle podílení se člověka na prostředí:

- a) Přirozené: tvořené přírodou,
- b) Umělé: tvořené člověkem.

Podle charakteru prvků tvořících prostředí:

- a) Přírodní: živá a neživá příroda,
- b) Společenské: vazby společnosti uvnitř společenského systému (ekonomika, politika, správa) /Sociální prostředí: demografická kritéria,
- c) Kulturní: Hmotné a nemateriální výsledky lidské aktivity.

Podle povahy teritoria:

- a) Venkovské,
- b) Městské,
- c) Velkoměstské.

Podle frekvence působících podnětů:

- a) Chudé,

b) Přesycené.

Podle pestrosti působících podnětů:

a) Jednostranné,

b) Mnohostranné.

Podle kvality působících podnětů:

a) Zdravé,

b) Vadné.

(Kraus a Poláčková, 2001)

Kraus (2014) dále uvádí, že každý typ prostředí má dvě stránky:

- 1) Materiální čili *věcnou, prostorovou*, která udává, o jaký prostor se jedná, jaký je jeho stav, jaké se v něm vyskytují faktory (materiální, přírodní), jaké je jeho vybavení např. věcmi, technikou atd.
- 2) Sociálně psychickou neboli *osobnostně vztahovou*, jež zobrazuje společenskou strukturu (demografická kritéria) a vztahy lidí v daném prostoru (včetně formálních vztahů a klimatu).

1.5. Výchovný vliv prostředí

Člověk se rodí do určitého prostředí, ve kterém vyrůstá, a současně se během života dostává i do dalších. Typ prostředí, zvláště v raném věku, ho ovlivňuje a zanechává v něm stopy. Vliv vnějších podmínek společně s výchovou mají dopad na rozvoj osobnosti jedince (Kraus a Poláčková, 2001). Bláha (1927) zavedl do sociologie pojem „*sociální dědičnost*“. Podle Krausovy a Poláčkové (2001) interpretace zmíněného termínu se kromě geneticky děděných dispozic přenášejí i způsoby a modely chování z daného prostředí i do dalšího (hlavně z primární rodiny do nově založené rodiny). Autoři navázali ve výkladu sociální dědičnosti schématem Genotyp X Prostor → Fenotyp, tzn. že jedinec dědí genetické dispozice a vlivem působení prostředí vzniká soubor znaků, kterými se projevuje. Vlivy prostředí mohou jednání člověka věcně podpořit či být překážkou, formovat ho nebo mít signální funkci – vyvolat jednání. Člověk se buď pasivně přizpůsobuje podmínkám, ve kterých žije, nebo do těchto podmínek aktivně zasahuje a mění je podle svých potřeb.

1.5.1. Role prostředí ve výchově

Výchovný proces se odehrává v prostředí, kde vychovatel působí na vychovávaného s určeným cílem. Toto působení je organizované, záměrné, uměle navozené. Jedinci se při tomto výchovném procesu nacházejí v určitém prostředí, které vytváří vnější podmínky pro výchovu a samo o sobě působí na jednotlivce přirozeně, spontánně. Probíhající proces výchovy pak může být v souladu s prostředím a podporovat ho, nebo nebýt a odporovat mu, znemožňovat plnění výchovného cíle. Prostředí může být také neutrální, irelevantní, většinou má ale zásadní vliv na chování jednotlivce – ovlivňuje jeho jednání, rozvíjí osobnost či zlepšuje výkon (Kraus, 2014).

Funkce (role) prostředí ve výchově stanovuje Kraus (2014) jako dvě:

- 1) *Situační funkce*: Každá situace se odehrává v určitém prostředí, které vytváří kulisu, ať už po stránce věcně prostorové či osobnostně vztahové. Tyto podmínky mohou ve vztahu k výchovným cílům působit pozitivně, negativně či neutrálně.
- 2) *Výchovná (formovací) funkce*: Konkrétní prostředí ovlivňuje jednání člověka a přispívá k rozvoji osobnosti. I přes individuální rozdíly se všichni v daném prostředí chovají podobně. Chování se také mění se střídáním prostředí.

Vychovatel může tedy skrze zlepšování podmínek kladně ovlivňovat vliv prostředí na vychovávaného, např. estetickou úpravou, intenzitou světla, odhlučněním či zásahem do sociálního klimatu. Využije k tomu nepřímé výchovné působení (Kraus a Poláčková, 2001). Vychovatel ve výchovném procesu může tedy vyjma přímého působení ještě navíc vytvářet a ovlivňovat podmínky prostředí působící na vychovávaného a tím ho nepřímou výchovávávat. Vychovatel přitom sám do procesu výchovy nevstupuje, pouze vhodně modifikuje prostředí, aby co nejkvalitněji po všech různých stránkách nezáměrně rozvíjelo a vychovávalo člověka (Kraus, 2014).

Kraus (1985, s. 683) již ve své studii popsal nepřímé výchovné působení skrze úpravu věcně prostorové stránky prostředí v rámci pojmu *pedagogizace prostředí*.

1.6. Pedagogizace prostředí

„Pedagogizace prostředí je „zhmotněním“ konceptu nepřímé výchovy, resp. nepřímého (funkcionálního) působení“ (Bendl, 2014). Pedagogizace prostředí či také organizování prostředí a cílená intervence do prostředí je podle Krause a Poláčkové (2001) využití

prostředí jako výchovného prostředku. Vychovatel pomocí změn v prostředí působí na vychovávaného a tím ovlivňuje jeho jednání. Oproti přímému výchovnému působení zahrnujícímu hlavně příkazy a zákazy je nepřímé působení skrze prostředí pro vychovávaného více nenucené a tedy efektivnější, ačkoliv je tato cesta delší a pro vychovatele náročnější.

Účelem využívání prostředí jako sociálně pedagogického přístupu je optimalizace výchovného působení v souladu s výchovnými cíli, konkrétně snaha posilovat a upevňovat kladné formativní vlivy prostředí (jenž jsou v souladu s výchovnými záměry) a eliminovat či předcházet vlivům negativním (Špičák, 1993).

Organizovat prostředí a tím ovlivňovat lidské chování je velmi stará myšlenka a využití tohoto výchovného potenciálu doprovází sociální pedagogiku již dlouho. Ale teprve v současnosti se tomuto potenciálu začíná věnovat větší a zasloužená pozornost (Procházka, 2012). Kraus v mnoha svých knihách, stejně jako další autoři, odkazuje na jugoslávského autora Ivana Furlana. Ten poprvé významně použil termín *pedagogizace prostředí* ve své knize *Pedagogizace životního prostředí*, jejíž překlad u nás vyšel v roce 1978. Furlan na rozdíl od současného pojetí charakterizuje pedagogizaci prostředí v širším smyslu: řadí do ní všechny vlivy formující osobnost v daném prostředí, i když se nejedná o přímý zásah vychovatele (Furlan, 1978).

Podle Furlana (1978) je pedagogizace „*sjednocenost nebo jednotná tendence výchovného vlivu*“. Pedagogizace se vždy váže na určité prostředí (rodinné, školní, vojenské, klubovní, tovární...) a podle působení výchovných vlivů, které mohou být buď sjednocené nebo v rozporu, na objekt, lze určit míru pedagogizovanosti. Autor pohlíží na pedagogizaci prostředí od nejširšího smyslu, tzn. každé prostředí umožňující vývoj (humanizaci a socializaci) člověka je pedagogizované, až po užší smysl pedagogizace určitého lidského prostředí ve smyslu výchovy a vzdělání. Za vysoce pedagogizované prostředí pokládá školu, za nejméně rodinu. V rodině snadno dochází k rozporu výchovných tendencí rodičů na dítě nebo dokonce výměně úloh vlivu rodič-dítě, i když nezáměrně, zato ve škole působí na dítě jednotně vychovatel spolu s celou skupinou, kterou učitel usměrňuje.

Na Furlanovo pedagogizaci prostředí navázal Kraus (viz 1985, 2001, 2014) a zúžil ho do definice záměrného zásahu vychovatele do prostředí. Pojem zmiňují mnohé

učebnice pedagogiky a sociální pedagogiky. Kraus (2014) rovněž zavedl do sociální pedagogiky *metodu pedagogizace prostředí*.

1.6.1. Metoda pedagogizace prostředí

Pedagogizace prostředí je jednou z metod sociální pedagogiky. Kraus (2014) tyto metody nazývá sociálně výchovnými činnostmi a definuje výchovnou metodu jako „*určitý konkrétní postup, jímž chceme realizovat konkrétní výchovný záměr a v daném směru ovlivnit osobnost vychovávaného*“. Mezi metody dále patří metoda rozhovoru, práce se skupinou, metoda situační, inscenační, režimová, animace a mediace, které budou více rozebrány v další kapitole. Metody se navzájem doplňují, prolínají a dají se vhodně kombinovat.

Metoda pedagogizace prostředí (či organizování prostředí) využívá prostředí jako výchovného prostředku. Vychovávající záměrně zasahuje do prostředí a mění ho, a tak pro vychovávaného vytváří podmínky pro jeho rozvoj. Ovlivňovat lze dvě složky: *věcně-prostorovou a osobnostně-vztahovou*. Využívání této metody však klade na vychovatele nároky v podobě zapojení jeho kreativity a vynalézavosti a také zvýšené aktivity ve vztahu s klientem (Kraus, 2014).

Kraus (2014) uvádí několik příkladů pedagogizace prostředí ve *věcně-prostorové* složce. Tyto příklady lze rozdělit do čtyř kategorií podle jejich působení:

- 1) *Nezáměrné učení se*: Příkladem může být naučná stezka, při jejímž procházení klienti získávají nové poznatky a prožitky přirozeně, zkušeností a prožitkem, na rozdíl od záměrného učení se přednesem (slovy).
- 2) *Vliv na chování*: Úprava prostředí ovlivňuje chování vychovávaných. Učni z domova mládeže se v zámeckých prostorách ubytování chovali k vybavení ohleduplněji než k předchozímu a neničili ho. Vliv na osobnost má také duchovní atmosféra církevních míst a obřadů.
- 3) *Vliv na jednání*: Zkoumáním bylo zjištěno, že kulaté stoly usnadňují komunikaci, naopak hranaté lavice ve školách ztěžují aktivizační metody práce jako diskusi.
- 4) *Citový vztah*: Estetizace prostředí zkvalitňuje vztah vychovávaného k místu. Upravené prostředí navozuje pocit pohody a je pro vychovávaného příjemným místem k trávení času. Ke vzniku citové vazby přispívají květiny a zeleň.

Jako pedagogizaci *osobnostně-vztahové* složky udává Kraus (2014) zásahy vychovávajícího do velikosti výchovných skupin, jelikož míra výchovného ovlivnění je spjatá i s počtem členů dané skupiny. To souvisí s další metodou sociální pedagogiky – prací se skupinou, která stojí především na poznávání vztahů členů skupiny.

Kraus (2014) dále rozebírá i *věcně-prostorovou stránku* výchovných zařízení. Základem je urbanistické řešení – umístění zařízení v lokalitě (terén, zástavba, prostředí) a architektonické řešení budovy (velikost, uspořádání). Zařízení mohou sídlit v moderních budovách, speciálně projektovaných pro jejich účely, nebo ve starých přestavěných objektech. S tím souvisí i velikost zařízení: větší zařízení mohou mít specializované prostory a náročnější vybavení, ale gigantická zařízení často ztrácí optimální sociálně-psychické klima. Dalším faktorem je vybavení zařízení. Základem je osvětlení, vytápění, klimatizace a akustika. Barevnost prostředí navozuje klientům dobrou náladu, stejnou roli má i květinová výzdoba, která navíc vytváří vztah k přírodě. Atmosféru dodávají i obrazy, tabulky a nástěnky, jejichž vhodné umístění esteticky doplňuje prostor. Důležitou složkou věcně-prostorové stránky je nábytek, technika a rozmanité doplňky přizpůsobené reálným potřebám klientů. Technické vybavení se týká především počítačů a videotechniky, souvisí ale i s vybavením sportovním, výtvarným, hudebním či zařízením knihovny. Ačkoli Kraus tuto věcně-prostorovou stránku prostředí popisuje u zařízení školských a výchovných určených pro děti a mládež, lze tyto aspekty přenést ve větší či menší míře i na zařízení sociálních služeb, a to nejen pro mladší cílovou skupinu.

Kraus (2014) vyjmenovává funkce výchovného zařízení, z čehož lze zejména funkci socializační, výchovnou, pečovatelskou, poradenskou a rekreační nalézt i v různých typech sociálních služeb. Autor zmiňuje také rozdílný charakter stacionárních a internátních zařízení, odvíjející se od účelu služby a doby trávení času uživateli.

2. Vztah sociální práce a sociální pedagogiky

Sociální práci a sociální pedagogiku je těžké jednoznačně vymezit. Pohledy se různí po celém světě, hlavně v kontextu historie a kultury, ale shoda nepanuje ani mezi odborníky v naší zemi. Obecně lze ale říci, že se spolu vědní disciplíny prolínají a doplňují, mají úzký vztah a v praxi se často překrývají, ačkoliv akademicky mezi nimi existuje spousta rozlišností. Ze studie Krause a Hoferkové (2016) vyplývá, že *„sociální pedagogika je teoretičtější a všeobecnější, zatímco sociální práce je praktičtější a vědou více aplikovanou, avšak pro obě disciplíny je důležitá intenzivní spolupráce usilující předně o prevenci sociálně patologických jevů ve společnosti a vedoucí k zdravému fyzickému, psychickému a sociálnímu vývoji jedince“*.

2.1. Sociální práce

Sociální práce, stejně jako mnoho jiných společenskovedních disciplín, má velké množství definic pocházejících od různých autorů.

Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW, 2014) sociální práci globálně definuje jako profesi založenou na praxi a akademickou disciplínu podporující sociální změnu a rozvoj, sociální soudržnost a osvobození a zplnomocňování lidí. Jsou pro ni zásadní principy sociální spravedlnosti, lidských práv, společenské zodpovědnosti a respektu k rozmanitosti. Sociální práce podporuje klienty v řešení životních situací a zvyšování blahobytu.

„Sociální práce je společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů [...]. Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky. U klientů, kteří se již společensky uplatnit nemohou, podporuje sociální práce co nejdůstojnější způsob života“ (Matoušek, 2016).

2.1.1. Pojetí

Užší pojetí sociální práce spočívá v přímém, záměrném a připraveném kontaktu sociálního pracovníka s klientem za účelem stanovení sociální diagnózy a následném uskutečňování sociální terapie. Jejím účelem je sociálně výchovné působení a ovlivňování klientů s cílem změny jejich postojů a sociální situace (Klapilová, 2001).

Širší pojetí sociální práce navíc zahrnuje i sociálně technická opatření, mezi která se řadí služby, dávky a administrativní dokumentace z jiných oblastí (posudky, nálezy či rozhodnutí) a spolupráce s dalšími odborníky (Klapilová, 2001).

2.1.2. Cíl

Podle Navrátila (2000) je cílem sociální práce pomáhat klientům řešit jejich problémy v obtížných životních situacích, pokud je již nevládají řešit sami. Tato potřeba musí být jednotlivcem nebo skupinou vnímána a vyjádřena, aby mohla sociální práce reagovat podporou jejich sociálního fungování (sociální vztahy a role).

Matoušek (2013) vymezuje cíle sociální práce podle Americké asociace sociálních pracovníků jako podporu schopnosti klienta řešit problémy, přizpůsobit se nárokům a vyvíjet se, zprostředkování kontaktu klienta s organizacemi poskytujícími služby, zdroje a příležitosti, přispívání k humánní a efektivní práci systému podpory klientů a zlepšování a rozvíjení sociální politiky.

Podle Mátela (2019) patří mezi aktuální cíle sociální práce zlepšování kvality života, prevence či spíše zmírnění následků sociálního vyloučení, zlepšování či obnovení sociálního fungování, pomoc při řešení problémů v mezilidských vztazích, podpora sociálního rozvoje a soudržnosti, zvyšování blaha člověka, prosazování sociální změny a práce s klienty při rozvoji jejich potenciálu a ve smyslu pomoci, podpory, doprovázení, posílení a zmocňování.

Sociální práce usiluje o zlepšení sociálního fungování aktivitami. První oblast aktivit je zaměřená na problém, který se snaží vyřešit odstraněním, zmírněním důsledků či adaptací na nové podmínky. Druhý okruh aktivit podporuje rozvoj potenciálu klienta v oblasti rozvoje sociální interakce a ve vzdělávání se prostřednictvím čerpání informací. Třetí preventivní aktivity se snaží zachytit, kontrolovat a eliminovat faktory, které mohou narušovat sociální fungování (Navrátil, 2001).

Úkolem sociální práce je napomáhat k (re)socializaci osob, které se nejsou schopny vlastními silami adaptovat na své prostředí nebo ho změnit. Společnost má na této pomoci zájem (Klapilová, 2001).

2.1.3. Cílová skupina

Cílovou skupinou sociální práce jsou zejména osoby v nepříznivé životní situaci. Ta může plynout ze snížené soběstačnosti v základních dovednostech (vyšší věk, zdravotní či mentální postižení atd.), z problémů s bydlením (špatné životní podmínky až bezdomovectví), z ohrožujícího způsobu života, který vede ke konfliktu se společností (drogy, kriminalita), z naléhavé životní krize bez schopnosti vyřešit ji vlastními silami a u dětí z ohrožení jejich vývoje (rizikovní rodiče či dítě (závislosti, postižení, zanedbávání, zneužívání atd.)) (Gulová, 2011).

Podle Matouška (2016) sociální práce cílí na osoby, které jsou ohroženy např. chudobou, diskriminací, delikvencí, nezaměstnaností či zanedbáváním výchovy. Matoušek (2010) dále vypichuje specifické skupiny klientů, kterým by se sociální práce měla věnovat. Patří mezi ně týrané, zneužívané a zanedbávané děti, osamocení rodiče, rodiny v rozvodu, mnoho problémové rodiny, zdravotně znevýhodnění, lidé s mentálním postižením a s duševní nemocí, staří lidé, uživatelé drog, oběti domácího násilí, ženy poskytující placené sexuální služby, riziková mládež, lidé v probaci a mediaci, nezaměstnaní, bezdomovci a uprchlíci.

Gulová (2011) připomíná, že v průběhu času dochází k rozšiřování cílových skupin sociální práce. Ta postupem času cílí na větší spektrum problémů a tím i skupin problémových klientů. Navíc vznikají nové skupiny klientů se specifickou zdravotní či sociální problematikou, které se navíc mohou rozšiřovat i v rámci své kategorie (drogy, nemoci, uprchlíci atd.) Zájem sociální práce se však rozšiřuje i do oblasti prevence a depistáže, zvláště v oblasti péče o zdravotně a sociálně znevýhodněnou populaci.

2.1.4. Metody

Metody sociální práce jsou „*specifické postupy sociálních pracovníků definované cílem nebo cílovou skupinou*“. Cílová skupina může být jednotlivec, rodina, skupina, komunita i veřejnost. Cílem může být administrativní úkon, materiální pomoc, poradenství, komplexní pomoc či organizační záležitosti jako vytvoření plánu postupu, výzkum,

politika atd. Mezi základní metody sociální práce patří *případová práce, práce se skupinou, práce s rodinou a komunitní práce* (Matoušek, 2016).

Případová práce spočívá v zaměření sociálního pracovníka na případ - na práci s jednotlivcem. Úkolem je pak společné hledání optimálního řešení situace s cílem pomoci člověku tak, aby si dokázal pomoci sám. Základem je rozhovor, při kterém je důležitá komunikace a naslouchání, pro porozumění klientovi pak poznání jeho rodiny, kultury a společnosti. Pro metodu je také důležitá znalost teorie sociálních rolí, přehled o nejrůznějších institucích a kontakty na další odborníky. Do případové práce patří poradenství a krizová intervence (Matoušek, 2013).

Práce se skupinou se zaměřuje na nejrůznější skupiny: homogenní, psychoterapeutické, svépomocné, setkávací, zaměřené na úkoly či sociální cíle a také podle zaměření na kluby seniorů, lidí se závislostí či rodičů postižených dětí. Sociální pracovník pak pracuje se skupinovou dynamikou a členové skupiny dodržují určitá pravidla jako je mlčenlivost a důvěra, otevřenost, upřímnost, odpovědnost či právo říct stop. Do práce se skupinou se řadí i terénní práce (Gulová, 2011).

Práce s rodinou se specifikuje na řešení sociálních problémů uvnitř její struktury, zvláště v nefungující rodině. Tato metoda by se měla realizovat nejen prostřednictvím sociální práce, ale i sociální politiky. Státní orgány reagují na rodinné problémy, které by mohly ohrozit vývoj dítěte a jeho výchovu, na provinění se nezletilého proti zákonu či ohrožení dospělého člena rodiny týráním. Další instituce pomáhají řešit manželské a rodinné problémy a poskytují poradenství ohledně dětí. Sociální pracovník dbá na kulturní a hodnotovou orientaci rodiny a její vztahy uvnitř i k okolí (Gulová, 2011).

Komunitní práce přesouvá sociální práci do problémových míst, kde vytváří komunity sloužící k získávání emocionální podpory, ocenění a pomoci v běžném životě. Sociální (komunitní) pracovník je v kontaktu s lidmi a zároveň vytváří projekty. Komunitě naslouchá, pomáhá řešit problémy skrze podporu jejich jednání a zapojení se, zlepšuje a rozvíjí komunitu skrze projekty. Komunitní práce může být občanská, terapeutická, výcviková a spirituální (Kraus, 2008 in Gulová, 2011). Metoda otevírá spolupráci mezi sociální prací a pedagogikou (Gulová, 2011).

2.2. Sociální pedagogika

Taktéž sociální pedagogika má mnoho různých definic, navíc odborníci odlišně pohlíží i na vymezení rozsahu předmětu její specializace. V nejobecnějším základu sociální pedagogika zkoumá vztah výchovy a prostředí (Průcha, 2009), její obsah však podle Klapilové (2001) může kolísat *„od pedagogiky prostředí přes pedagogické ovlivňování sociálně problémových jedinců a skupin až k nejširšímu chápání pedagogiky jako vědy o výchově, která má vždy sociální funkci.“*

Sociální pedagogika je věda zabývající se odhalováním sociálních faktorů, které ohrožují vývoj člověka, a následným aplikováním postupů vyvažujících jejich nežádoucí působení. Sociální pedagogika ovlivňuje nejen ohroženého jedince, ale i prostředí, v kterém se pohybuje (Matoušek, 2016). Podle Pedagogického slovníku se jedná o *„disciplínu pedagogiky zabývající se širokým okruhem problémů spjatých s výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých“* (Průcha et al., 2003, s. 217).

2.2.1. Pojetí

Užší pojetí sociální pedagogiky se zaměřuje na pedagogické ovlivňování jedinců se sociálními problémy (Švarcová-Slabinová, 2005), do kterých vstupuje a řeší následky sociálně patologických jevů (rizikového chování) pomocí výchovných postupů, proto je užší pojetí více zaměřeno na děti a mládež (vychované). Cílem je snaha pomoci jedincům k soběstačnosti a svépomoci (Kraus, 2014).

Širší pojetí sociální pedagogiky se zabývá působením sociálního prostředí na člověka (Švarcová-Slabinová, 2005) a s tím související roli prostředí ve výchově (Kraus a Poláčková, 2001). Hlavním tématem je prevence, proto se širší pojetí soustředí na pomoc všem věkovým kategoriím. Cílem je utvářet optimální životní styl u ohrožené i zdravé populace a usnadnit proces socializace (Klíma, 1995 in Kraus, 2014).

2.2.2. Cíl

Cílem sociální pedagogiky je odstraňovat nepříznivé společenské a individuální projevy chování a posilovat pozitivní složky způsobu života prostřednictvím výchovy a vzdělávání (Procházka, 2012). Podle Klapilové (2001) se sociální pedagogika

zaměřuje především na životní pomoc, prostředí a jeho vliv na utváření osobnosti spolu s *pedagogizací prostředí* a na oblast prevence a terapie sociálních deviací.

Podle Krause (2014) je cílem „*optimalizovat a usměrňovat životní situace a procesy, a to s akcentem na vnitřní potenciál jedince a jeho individualitu*“. Sociální pedagogika se snaží utvářet zdravý životní styl, aktivizovat síly vychovávaného a rozvíjet sociální kreativitu. Kraus konstatuje, že většina autorů chápe sociální pedagogiku v jejím širším pojetí. V tom ohledu má dvě základní funkce: preventivní a terapeutickou. V rámci prevence se zaměřuje na vliv prostředí v souvislosti s výchovou a rozvojem osobnosti a aplikuje pedagogické zásahy zneškodňující ohrožující činitele. Cílem je primární prevence, utváření životního stylu zdravé populace a rozvíjení sociálních dovedností, a sekundární prevence, depistáž ohrožených jedinců. Terapeutická funkce má za úkol skrze výchovné působení sociálně pedagogicky kompenzovat nedostatky způsobené negativním vlivem prostředí. Cílem je pomoci osobám společensky znevýhodněným či ohrožujícím společnost svým jednáním.

Bakošová (2006) vymezuje vnímání sociální pedagogiky jako pedagogiky prostředí (vztah prostředí a výchovy), formy životní pomoci skrze výchovu (všem věkovým skupinám v problémové situaci), vědy zabývající se odchylkami sociálního chování (výchovnými problémy) a pedagogické disciplíny (s právními nároky na výchovu). Jejím hlavním cílem je životní pomoc lidem, jež ji potřebují, se správou svých záležitostí, řešením životních úkolů a problémů a při hledání kompenzace nedostatků.

2.2.3. Cílová skupina

Cílové skupiny sociální pedagogiky jsou rozmanité věkem i zaměřením. Podle stanovení cílové a věkové skupiny a záměru jsou voleny vhodné postupy, metody či prostředky pro práci s klientem. Podle Krause (2014) se cílová skupina v pojetí různých autorů pohybuje od osob znevýhodněných přes ohrožené až po zdravé. V nejširším pojetí se sociální pedagogika týká celé populace - všech věkových skupin – a soustředí se především na její prevenci a osvětu.

Sociální pedagogika se zaměřuje na věkovou skupinu dětí a mládeže, dospělých a seniorů. V rámci prevence působí v různých střediskách prevence, nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež, protidrogových centrech či linkách důvěry. Dále se

soustředí na problémové jedince např. nepřizpůsobivé, trestané, nezaměstnané, zdravotně postižené či sociálně slabé (Kraus, 2014).

Podle Pedagogického slovníku jsou klienty sociální pedagogiky zejména rodiny a rodiče včetně náhradního rodičovství, týrané, zneužívané a zanedbávané děti, delikventní mládež, drogově závislí či trestanci (Průcha et al., 2003, s. 217).

Podle Krause (2014) by se profese měla orientovat na klienty v oblasti volného času a volnočasových aktivit včetně táborů či kurzů, ve výchovných zařízeních včetně škol, v penitenciární a postpenitenciární péči a v oblasti poradenství a depistáže.

2.2.4. Metody

Metody sociální pedagogiky jsou postupy sociálně výchovné činnosti, jimiž vychovatel naplňuje výchovný záměr a přímo či nepřímo ovlivňuje vychovávaného. Sociální pedagogika upřednostňuje nepřímé výchovné působení, především skrze vliv prostředí, kterým lze člověka snadněji ovlivnit (Kraus, 2014). Proto je i vzhledem k tématu bakalářské práce významná *metoda pedagogizace prostředí*, která již byla popsána v předchozí kapitole, ale také např. *metoda režimová*. Ta je z části tvořena vlivem prostředí, např. přítomnost pítka motivuje klienta dodržovat pitný režim, umyvadlo hygienu, spektrum volnočasových aktivit ho nabádá k jejich střídání.

Sociální pedagogika čerpá poznatky z pedagogiky, proto využívá *klasické* výchovné metody jako vysvětlování, přesvědčování, příkladu, odměny a trestu nebo cvičení. Jako vědní obor má však definovány i své vlastní metody, které jsou uzpůsobeny pro sociálně výchovnou činnost s klientem (Kraus, 2014).

Metody sociální pedagogiky popisuje Kraus (2014):

Metoda rozhovoru je samostatnou metodou přímého působení a zároveň prostupuje i další metody jako mediaci, animaci či skupinové aktivity. Rozhovor slouží ke komunikaci osob za různým účelem, především předáváním informací a sdílení pocitů, komunikující se musí pochopit. Při rozhovoru je důležité aktivní naslouchání, poskytování zpětné vazby a oční kontakt. Přednost mají otevřené otázky a jednou za čas je třeba rozhovor shrnout, závěr rozhovoru by měl přinést určité výsledky.

Pedagogizace prostředí organizuje prostředí, aby nepřímo ovlivňovalo vychovávaného a tím se z něj stává výchovný prostředek. „*Vychovávající mění prostředí a tím pro*

vychovávaného navozuje podnětné podmínky. Zasahovat lze jak do věcně-prostorové složky prostředí, tak do složky osobnostně-vztahové.“ Detailněji byla tato metoda rozebrána v minulé kapitole.

Metoda práce se skupinou využívá skupinového mínění na konkrétní členy, případně celou skupinu. Vychovatel pracuje s názory a postoji uvnitř skupiny, na které mají největší vliv názoroví vůdci. Protože toto skupinové mínění může být významným výchovným prostředkem, je třeba vůdce poznat a naklonit si ho na svou stranu. Důležité je proto orientovat se v sociální síti skupiny a napojit se na její klima. Sociální pedagog by měl pracovat se skupinovou dynamikou a získanými znalostmi.

Metoda situační spočívá v záměrném ovlivňování běžných životních situací. Pokud tyto situace vychovatel uchopí v souladu se stanoveným záměrem, mohou se tyto situace stát výchovnými. Úkolem je do situací zasahovat, usměrňovat je a výchovnými snahami pozitivně ovlivňovat. Může jít o konfliktní situaci, ukládání úkolů či hodnocení jejich plnění. Na každou situaci navazuje další situace, jejichž návaznost může tvořit řetězec.

Metoda inscenační je charakterizovaná ovlivněním vychovávaného uměle navozenou, zinscenovanou situací, kterou lze nazvat modelovou. Vychovávaní hrají určité role, díky čemuž získávají zkušenosti aplikovatelné na obecné životní situace. Účastníci tak porozumí jednání a prožitkům druhých, mezilidským vztahům a učí se řešit problémy.

Metoda režimová pomáhá organizovat a řídit život tím, že uspořádává činnosti, a tak vytváří řád. Ten se uplatňuje především v institucích jako škola, rodina či kroužek stanovením pravidel a následným vyžadováním jejich dodržování. Režim se může týkat obecného nastavení klimatu instituce (od přísného až po velmi uvolněný) až po jeho náplň jako např. střídání činností.

Metoda animace je nedirektivní postup povzbuzování k hledání vlastní cesty řešení situace tím, že se vychovávaným předloží přijatelné možnosti určené pedagogem. Tyto možnosti musí být pro účastníka zajímavé a seberealizační. Vychovatel předkládá činnosti, pomůcky či postupy řešení, zároveň ale vychovávané podporuje v jejich svobodné volbě a motivuje je k aktivitě a kreativitě.

Metoda mediace vznikla jako způsob řešení sporů, kdy mezi znesvářené strany vstupuje nezávislá třetí osoba nazývaná mediátor. Ta slouží jako prostředník při

hledání řešení, sama nerozhoduje ani nehodnotí. Úkolem mediátora je usměrňovat situaci, aby spolu rozhádané strany jednaly v klidu, nad konfliktem si vytvořily nadhled a tím spíše našly kompromis. Závěrem mediace je společná shoda na řešení.

2.2.5. Didaktické prostředky

Sociální pedagogika k plnění výchovně vzdělávacích cílů využívá didaktické prostředky, které čerpá z pedagogiky. Podle Janíše (2006) jsou „*didaktickými prostředky chápány všechny prostředky materiální (např. reálné předměty, jevy, názorné pomůcky, tabule aj.) a nemateriální (např. metody, organizační formy výuky aj.) povahy, které přispívají k celkové efektivitě vyučovacího procesu*“. Sociální pedagogika je převádí do mimoškolního prostředí, přizpůsobuje cíli a cílové skupině a využívá k pedagogizaci prostředí v zařízeních sociálních služeb za účelem výchovy a vzdělávání.

Jako materiální didaktické prostředky uvádí Rambousek (2014) např. nábytek, obrazy, odbornou literaturu, tabule, učebnice, počítače, psací potřeby, výtvarné potřeby (barvy, štětce), přehrávače, projektory i prostory jako učebna, tělocvična či dílna. Šimoník (2005) navíc jmenuje např. předměty, výrobky, fotografie, televize, sluchátka, modely, mapy, filmy, hudební nástroje, CD, knihy či slovníky.

2.3. Vztah sociální práce a sociální pedagogiky

Sociální práce a sociální pedagogika jsou společenské vědy, v jejichž vztahu se dají identifikovat konvergentní a divergentní prvky.

Obě disciplíny i jejich vztah jsou rozdílně pojímány v závislosti na zemi. Např. v české společnosti se sociální pedagogika se sociální prací sice setkávají, ale snaží se udržet si svou identitu narozdíl od Německa, kde se zcela překrývají (Gulová, 2011). Lze stanovit tři přístupy vztahu sociální práce a sociální pedagogiky: ztotožnění disciplín (německy mluvící země), diferenciaci disciplín – avšak sociální pedagogika nemusí samostatně existovat, je zahrnuta do sociologie (anglicky mluvící země) a integrace jednoho oboru do druhého se zachováním jejich svébytnosti (Slovensko, Polsko). Z rozdílného přístupu zemí vyplývá fakt, že obory mají odlišné historické kořeny a vývoj a každá společnost je i jinak pojímá a definuje (Kraus a Hoferková, 2016).

Sociální pedagogika vychází z politiky výchovně vzdělávací, kdežto sociální práce ze sociální. Obě ale mají podobné funkce a paradigmaty, mezi která se řadí terapeutické,

poradenské, reedukační, reformní, výchovně vzdělávací a profylaktické (Kraus a Hoferková, 2016). Jako interdisciplinární vědy se prolínají s dalšími obory a čerpají z nich poznatky, postupy a metody (Navrátil, 2001), shodně např. ze sociologie, psychologie, oblasti vzdělání (pedagogiky), antropologie, ekonomie či zdraví (medicína, veřejné zdraví) a také jedna od druhé (IFSW, 2014; Kraus, 2014).

Cílem sociální práce v české společnosti je v základu intervence do náročných životních situací klienta, zatímco sociální pedagogika spíše pracuje s prostředím obklopujícím člověka a soustředí se na prevenci a aktivizaci (Gulová, 2011). Sociální pedagogika se však kromě primární prevence zaměřuje také na prevenci sekundární a terciární, která je objektem sociální práce. Obě se tedy zaměřují na pomoc rizikovým jedincům. Obecně však lze definovat, že sociální práce se spíše soustředí na nepříznivé sociální situace a deviace a sociální pedagogika na vztah člověka a společnosti s cílem optimálního rozvoje osobnosti a způsobu života (Kraus a Hoferková, 2016).

Na cíl navazuje i výběr *cílové skupiny*. Klienty sociální práce na českém území jsou osoby se sociálními problémy, zatímco sociální pedagogika se mimo ně zaměřuje i na celou populaci, kterou chce motivovat ke zdravému životnímu stylu (Kraus a Hoferková, 2016). Oba obory shodně cílí na jednotlivce i skupinu a na věkovou kategorii dětí, mládeže, dospělých a seniorů (Bakošová, 2006). Někteří evropští autoři však zužují sociální práci pouze na dospělé a sociální pedagogiku na mimoškolní práci s ohroženými dětmi a mládeží s důrazem na výchovu a prevenci (Matoušek, 2016).

Sociální pedagogika využívá základní metody převzaté z pedagogiky, kterými ovlivňuje výchovné působení. Těmito sociálně pedagogickými metodami se inspiruje i sociální práce, proto postupně dochází k její pedagogizaci. Nejenže se metody, principy a opatření sociální práce čím dál více podobají výchovně vzdělávacím, ale stírají se i hranice mezi institucemi sociální práce a výchovně vzdělávacími. Rozšířila se také její klientela směrem k širší populaci. Pedagogizace sociální práce je především vítaná v preventivních sociálních službách pro děti a mládež, kde probíhají výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, ke kterým má blíže spíše sociální pedagogika. Proto by sociální služby měly být otevřené znalostem a dovednostem sociální pedagogiky. „Bylo by žádoucí, abychom budovali identitu svých vědeckých oborů a profesí a naučili se vzájemně využívat získané poznatky. U nás však sociální práce [...] pedagogiku ignoruje“ (Kraus a Hoferková, 2016).

3. Zařízení sociálních služeb

Tato bakalářská práce si jako zástupce zařízení sociálních služeb zvolila nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, domovy pro seniory a kontaktní centra.

3.1. Sociální služby

Sociální služby zahrnují různé činnosti poskytované společensky znevýhodněným osobám s cílem zlepšit kvalitu jejich života. Úkolem může být také začleňování těchto lidí do společnosti nebo ochrana společnosti před riziky jejich chování, proto sociální služby cílí nejen na jednotlivce, který je využívá, ale pracují i s jeho rodinou a blízkými a starají se o blaho celé společnosti (Matoušek, 2007).

Obecným cílem sociálních služeb je *„podpora začlenění lidí v nepříznivé životní situaci a předcházení vyloučení ze společnosti“*. Sociální služby jsou popsány v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, jenž stanovuje jako cíle uživatele služeb podporovat v sociálním začleňování, uspokojovat jejich potřeby a zajišťovat jim podporu a pomoc (Gulová, 2011).

Podle MPSV (2020) je cílem služeb zajistit klientům zachování lidské důstojnosti, naplňování individuálních potřeb, aktivní rozvíjení schopností, zlepšení či zachování soběstačnosti a poskytování kvalitních služeb. Mezi základní činnosti při poskytování služeb patří pomoc, zajištění či poskytnutí podmínek v oblastech péče o vlastní osobu, hygieny, stravy, ubytování nebo bydlení, chodu domácnosti, výchovných, vzdělávacích a aktivizačních činností, poradenství, kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a při uplatňování práv a zájmů.

Sociální služby částečně spadají do kategorie veřejných služeb poskytovaných v zájmu veřejnosti a jsou financovány z veřejných rozpočtů, tím pádem jsou závislejší na politice státu, krajů a obcí. Sociální služby mohou ale být poskytovány i komerčně na základě smlouvy mezi poskytovatelem a uživatelem (Matoušek, 2007).

3.2. Druhy a formy sociálních služeb

Zákon č. 108/2006 Sb. stanovuje druh a formu poskytovaných sociálních služeb.

3.2.1. Druhy sociálních služeb

Sociální služby rozděluje Česko (2006) v zákonu na sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence:

Sociální poradenství má za úkol poskytovat informace osobám za účelem řešení jejich nepříznivé sociální situace. Poradenství může mít formu základní nebo odbornou. *Základní sociální poradenství* je povinnou činností všech sociálních služeb. *Odborné sociální poradenství* je zaměřeno na konkrétní skupiny osob ve speciálně zřízených poradnách, např. manželských a rodinných, občanských či pro seniory.

Služby sociální péče přispívají k zajištění fyzické a psychické soběstačnosti osob s úmyslem podpory jejich života v přirozeném sociálním prostředí a zapojením se do společnosti. Vylučuje-li to jejich stav, zabezpečí jim důstojné prostředí a zacházení. Do služeb sociální péče patří např. domovy pro seniory, centra denních služeb, stacionáře, chráněné bydlení či domovy pro osoby se zdravotním postižením.

Služby sociální prevence pomáhají osobám překonat nepříznivou sociální situaci a zabránit jejich sociálnímu vyloučení z důvodu sociálně negativních jevů. Preventivní služby se také snaží ochránit společnost před těmito nežádoucími jevy. Mezi služby sociální prevence se řadí např. nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, kontaktní centra, azylové domy či sociálně aktivizační služby (Česko, 2006).

3.2.2. Formy sociálních služeb

Sociální služby jsou Českem (2006) poskytovány ve formě pobytové, ambulantní a terénní:

Pobytové služby jsou spojeny s ubytováním klienta v zařízení sociální služby. Jedná se např. o domovy pro seniory nebo lidi se zdravotním postižením, chráněné bydlení, azylové domy či noclehárny.

Ambulantní služby jsou klientem navštěvovány v zařízení sociální služby. Jedná se o centra denních služeb, denní stacionáře, sociálně terapeutické dílny a noclehárny.

Terénní služby jsou klientovi poskytovány v jeho přirozeném sociálním prostředí. Jedná se o terénní programy, osobní asistenci, tísňovou péči, podporu samostatného bydlení a telefonickou krizovou pomoc.

Některé služby jsou poskytovány ve více formách. Nejčastěji se jedná o kombinaci ambulance a terénu. Zařízení může vykonávat jednu formu či obě, v tom případě může být jedna hlavní doplněná druhou vedlejší. V kombinaci *ambulantní* a *terénní* formy se jedná např. o nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, kontaktní centra, průvodcovské a předčitatelské služby či ranou péči. Všemi třemi možnostmi forem disponuje např. odlehčovací služba či krizová pomoc (Česko, 2006).

3.3. Úprava prostředí v sociálních službách

Bakalářská práce se vymezuje na hodnocení pedagogizace čili úpravu prostředí po věcně-prostorové stránce v nezávislé setkávací místnosti, tzn. ve společenské (či kontaktní) místnosti vybraných zařízení. Důvody zmíněného vymezení zabraňují zkreslení výsledků výzkumu, protože společenské místnosti jsou v čisté režii zařízení, bez zásahu klientů a nedojde tak ke kontaminaci prostředí klientovými osobními předměty.

Prostředí zařízení, kde dochází k interakci pracovníka s klientem či klienty, by mělo být uzpůsobeno tak, aby se v něm klient cítil příjemně a mohl nerušeně komunikovat, což zahrnuje především požadavek na klid, adekvátní osvětlení či pohodlné posezení (Matoušek, 2016, s. 158). Jak už bylo zmíněno v první kapitole, podle Krause (2014) by každé zařízení mělo obsahovat určité složky úpravy prostředí v prostorově věcné stránce. Jedná se zejména o přiměřené osvětlení, nábytek, barevnost, zeleň, obrazy a nástěnky či (kulaté) stoly. Specificky se pak vybavení a doplňky odvíjejí od cílové skupiny a funkce zařízení.

Podle *Obsahu standardů kvality sociálních služeb přílohy 2 vyhlášky 505/2006 Sb.* (MPSV, 2006, s. 7046-7047) má uživatel služby dle standardu 13 právo, aby zvolená sociální služba byla poskytována v důstojném prostředí vyhovujícím klientovým potřebám. Tím se rozumí posouzení vhodnosti prostředí pro cílovou skupinu, které je služba určena, a zajištění souladu s jejich individuálními potřebami. Podle standardu 15 by měl poskytovatel zvyšovat kvalitu sociální služby tím, že průběžně kontroluje a hodnotí, zda naplňuje své poslání, cíle a zásady a také cíle uživatele. Poskytovatel toto zjišťuje hodnocením spokojenosti nejen klientů, ale i pracovníků organizace, aby mohl dále službu efektivně rozvíjet všemi směry na základě těchto podkladů. MPSV vydalo i brožuru *Standardy kvality sociálních služeb - příručka pro uživatele*, která klientům srozumitelně vysvětluje jejich práva uplatňovaná přes standardy kvality podle

vyhlášky. Podle standardu 7 mohou osoby, zejména uživatelé služby, podat bezpečně, nejlépe i anonymně, stížnost na kvalitu či způsob poskytované služby. Taková stížnost by měla být pro poskytovatele podnětem pro zkvalitnění a rozvoj služby (Straková a Čermáková, 2008). Zmíněné standardy, zvláště číslo 13, dávají obecný rámec k nastavení prostředí v jednotlivých sociálních službách a možnost klientů zapojit se do zkvalitňování služby, tzn. i do budování vhodného prostředí. Vyhláška však dává pouze obecné mantinely k nastavení služeb, výsledná podoba je ale výhradně na konkrétním poskytovateli a zavedených vnitřních metodikách organizace. Mohou se však také inspirovat různými doporučeními.

Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky (2015) vydala *Doporučený standard kvality pro domovy pro seniory ČR* jako manuál s popisem, jak by měl vypadat a fungovat ukázkový domov pro seniory. Cílem bylo popsat konkrétnější standardy kvality jako nadstavbu obecných standardů MPSV, které podle ASPSS ČR sice vedou ke zkvalitnění služeb, ale jsou poskytovateli různě interpretovány a v praxi nemusí nutně znamenat kladné vnímání služby.

MPSV také vydalo dokument *Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe: Průvodce poskytovatele*, kde rozebírá standard Prostředí a podmínky poskytování služeb. Základním kritériem je, aby odpovídaly potřebám uživatelů (cílové skupině), typu služby (A, P, T) a kapacitě služby (velikost prostoru, vybavení, pomůcky). Mezi základní vybavení zařízení patří bezbariérovost, soukromí, sociální zařízení, světlo a teplo, kompenzační pomůcky. Další nároky na prostředí a vybavení jsou specifitější s ohledem na danou sociální službu: někde se úpravou prostředí snaží vytvořit domov, jinde zase přechodné ubytování. Vždy by ale mělo být přizpůsobeno klientům, nikoliv provozu zařízení či personálu (Čermáková a Johnová, 2002).

Průvodce pak poskytuje návod pro úpravu prostředí. Z hlediska pobytové služby se jedná o trvalá ubytování, proto by tato zařízení měla více dbát na přiblížení svého vzhledu domovu. Uživatel služby využívá soukromé a společné prostory. Za soukromý prostor se považuje pokoj klienta: nejčastěji lůžko a blízké a osobní věci. Klient by měl mít právo zařídit si svoje soukromí podle sebe, individuálně, ale s respektem k ostatním klientům sdílející pokoj. Společné prostory jsou místnosti zařízení využívané všemi klienty. Jedná se např. o jídelny, společenské místnosti, televizní místnosti, herny, dílny, chodby, tělocvičny atd. Zmíněné místnosti mohou klienti pomoci zařizovat, a tak se

podílet na výsledné podobě, musí však vždy být přizpůsobeny cílové skupině. Společné prostory by pak měly být zabydlené: na stěnách visí obrazy, fotografie nebo výrobky klientů, prostor je dotvořen květinami, na stolech jsou ubrusy, k dispozici jsou noviny a časopisy, nábytek je uzpůsoben prostoru i uživatelům, pracuje se s barvami. To vše vede k útulnému prostředí připomínajícímu domov, což zlepšuje náladu v zařízení a odstraňuje jednotvárnost a nepodnětnost prostředí (Čermáková a Johnová, 2002).

V rámci nerezidenčních sociálních služeb poskytujících denní a krátkodobé pobyty platí obdobná pravidla jako v pobytových zařízeních. Společné prostory jsou zařízení s ohledem na denní činnost odpovídající cílové skupině klientů. Základním vybavením by měl být stůl, pohovka a křesla, pracovní prostor (např. ke psaní) a prostor k jídlu, dále třeba televize, rádio, noviny a knihy. Světlo by se mělo dát přizpůsobit určité činnosti - zesílit či ztlumit (Čermáková a Johnová, 2002).

3.4. Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež

Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež je zvoleno jako zástupce ambulantní služby s cílovou skupinou děti a mládež.

Termín „nízkoprahové zařízení pro děti a mládež“ poprvé použil v roce 2001 Aleš Herzog v rámci pracovní skupiny vzniklé při České asociaci streetwork. Ta měla za úkol definovat službu a vytvořit standardy vycházejících z MPSV. V roce 2005 skupina vypracovala první verzi Pojmosloví NZDM vymezující nízkoprahový klub (Racek a Herzog, 2009).

3.4.1. Popis služby

„Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež vyplňují bílé místo v kontaktu společnosti s dospívající populací“ (Racek a Herzog, 2009).

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (dále jen NZDM) jako služba sociální prevence nabízí ambulantní, případně terénní služby, cílové skupině děti a mládež, která je ohrožena sociálním vyloučením. Cílem je zlepšit kvalitu života prevencí nebo redukcí sociálních a zdravotních rizik v souvislosti se způsobem života, zdokonalit orientaci v sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení nepříznivé sociální situace. Klienti mohou zařízení navštěvovat anonymně jako bezplatnou službu, jež poskytuje výchovnou, vzdělávací a aktivizační činnost, zprostředkování kontaktu se

společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc s uplatňováním práv a zájmů (MPSV, 2020).

Podle vyhlášky § 27 do úkonů poskytovaných v daném typu sociální služby podle písmene a) patří výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti zahrnující volnočasové aktivity, pracovně výchovnou činnost, nácvik a upevňování motorických, psychických a sociálních schopností a dovedností a vzdělávání. Písmenem b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím se myslí aktivity zkvalitňují orientaci ve vztazích společenského prostředí. Písmeno c) garantuje sociálně terapeutické činnosti vedoucí k rozvoji osobních a sociálních schopností a dovedností k sociálnímu začlenění a písmeno d) zajišťuje pomoc při vyřizování běžných záležitostí a při kontaktu s rodinou a dalším sociálním začleňováním (MPSV, 2006, s. 7030-7031).

NZDM nabízejí aktivity pro volný čas, poradenství, terénní služby, individuální případovou práci a zprostředkovávají další návazné služby (Matoušek, 2016).

3.4.2. Cíl služby

NZDM se snaží podílet na vytváření životního stylu osob cílové skupiny a podpořit je při překonávání těžkých životních situací či socializačních potíží (Matoušek, 2016).

Posláním NZDM je *„usilovat o sociální začlenění a pozitivní změnu v životním způsobu dětí a mládeže, které se ocitly v nepříznivé sociální situaci, poskytovat informace, odbornou pomoc, podporu, a předcházet tak jejich sociálnímu vyloučení“* (ČAS, 2008).

NZDM je především preventivní sociální služba, jejímž prvotním cílem je navázat a udržet kontakt s cílovou skupinou, která nemůže nebo nechce využívat standardních služeb a nabídek v okolí. Následně se NZDM snaží na základě individuálních potřeb podpořit klienta v rozvoji, soběstačnosti a svéprávnosti tak, aby byl kompetentní dospívající osobou. Důležitým cílem je také snížení škod v důsledku rizikového chování a jednání a změna životního stylu dětí a dospívajících (Racek a Herzog, 2009).

NZDM si podle Pojmosloví ČAS (2008) klade za cíl děti a mládež podporovat při zvládnutí obtížných situací a zajistit podmínky k jejich řešení, snížit sociální a zdravotní rizika plynoucí z životního stylu a chování, zvýšit sociální schopnosti a dovednosti, podporovat sociální začleňování do skupiny vrstevníků, společnosti i místní komunity,

poskytnout všestrannou ochranu při pobytu v zařízení a zabezpečit podmínky pro osobní aktivity, zlepšovat kvalitu života a orientaci v sociálním prostředí.

3.4.3. Specifika cílové skupiny

„Služba je určena dětem ve věku od 6 do 26 let ohroženým společensky nežádoucími jevy“ (MPSV, 2020). ČAS (2008) jejich věk rozděluje do skupin 6-12, 13-18 a 19-26 let. Racek a Herzog (2009) upřesňují programy NZDM pro věkové skupiny: u nejmladší kategorie se jedná o programy pro děti z vyloučených lokalit, u adolescentů o programy pro dospívající z městského prostředí a u nejstarších o aktivační a motivační programy pro mladé dospělé.

Cílovou skupinou jsou děti a mládež ohrožené různými rizikovými situacemi. Tyto osoby zažívají tři formy nepříznivých sociálních situací:

- a) Konfliktní společenské situace, jež odporují společenským, právním a kulturním normám jako šikana, vandalismus, různé projevy konfliktů a násilí, útěky, záškoláctví, zneužívání návykových látek či rasismus.
- b) Obtížné životní události, v kterých se těžko orientuje a obtížně se řeší vlastními silami jako rodinné problémy, partnerské potíže, selhávání ve škole či v práci, sexuální otázky, zneužívání či těhotenství či obtíže při získávání obživy a bydlení.
- c) Omezující životní podmínky ve smyslu žití v prostředí (rodinném, sociálním), jež omezuje psychosociální dovedností. Příkladem je neschopnost navázání vztahů a adaptace, absence zájmů a citlivosti, pocit neschopnosti a odcizení, pasivita a stereotypy, nízká šance k aktivním sociálně akceptovaným činnostem.

(Racek a Herzog, 2009)

Cílová skupina je dále charakterizována věkem, geografickou a sociální lokalitou a doplňkovými znaky, např. se tyto děti a dospívající nemohou nebo nechtějí zapojit do běžných volnočasových činností, vyhýbají se běžným institucím, upřednostňují neproduktivní trávení volného času, hlavně mimo rodinu a sociální skupinu, jejich životní styl je ohrožuje a dostávají se kvůli němu do konfliktů a do NZDM nemusí přicházet s konkrétní zakázkou, kterou mohou jiné typy služeb vyžadovat (ČAS, 2008).

3.4.4. Společenská místnost

NZDM by mělo být uživateli vnímáno jako bezpečné a příjemné prostředí, což by mělo vyplývat ze vzhledu zařízení, jeho vybavení a chování pracovníků. Klient by měl získat pocit, že se může do služby zapojit a že v ní bude ostatními přijat (ČAS, 2008).

NZDM nabízí činnosti směřující k naplňování cílů pro daný typ sociální služby. K výkonu jednotlivých aktivit musí zařízení přizpůsobit své prostory a zajistit vybavení. Mezi činnosti se řadí: pobyt v zařízení, sociální služby, volnočasové aktivity a preventivní, výchovné a pedagogické programy (Racek a Herzog, 2009).

Základní službou NZDM je *pobyt v zařízení*. Uživatel může v zařízení pouze pobývat, aniž by musel čerpat další služby z nabídky. Klient má nárok na teplo a světlo, místo k sezení a odpočinku, zázemí a realizaci volnočasových a osobních aktivit (ČAS, 2008). Jedná se o vytvoření podmínek k navázání interakce a následné kontaktní práce s klientem, je poskytnut prostor pro realizaci specifických preventivních programů (Racek a Herzog, 2009).

Mezi poskytované *sociální služby* patří *poradenství* (rozhovor v klidném prostředí), *informační servis* (ústní předávání informací, doplněno letáčky), *kontaktní práce* (kontaktní rozhovor pro vytvoření důvěry a podmínek pro další spolupráci), *situační intervence* (sociálně pedagogická práce s výchovným záměrem v situacích mezi uživateli klubu), *krizové intervence* (řešení krizové situace), *zprostředkování dalších služeb* (dojednání návazné služby, doprovod), *kontakt s jinými institucemi* (interakce pracovníka s návaznými službami), *případová práce* (dlouhodobá individuální práce), *skupinová práce* (aktivity na rozvoj psychosociálních dovedností ve skupině) či *práce s blízkými osobami* (informační servis a poradenství blízkým osobám) (ČAS, 2008).

Další nabízenou službou je realizace *volnočasových aktivit*. Podle ČAS (2008) preferují a realizují klienti NZDM nejvíce základní volnočasové činnosti, které si vyberou z vlastní vůle jako projev své aktivity a pracovníci je pouze zprostředkují zapůjčením vybavení, např. poslouchání hudby, kreslení či sledování filmu. Následují složitější aktivity, které klienti opět realizují z vlastní vůle, pracovníci pomohou se zprostředkováním a poskytnou podporu při využívání. Jedná se např. o počítačovou místnost, výtvarnou dílnu či hudební zkušebnu. Dále se klienti mohou účastnit různých jednorázových akcí či dílen.

NZDM může nabízet *preventivní výchovné a pedagogické programy* v rámci specifické prevence, s ohledem na potřeby cílové skupiny a lokality. Škála témat programů může být od prevence patologických jevů až po rozvoj schopností a dovedností. Součástí je i předávání informací ve formě letáčků a přes nástěnky (ČAS, 2008). V realizovaném výzkumu NZDM pracovník potvrdil, že nástěnky s preventivním obsahem vedou k edukaci dětí a mládeže (Šimek, 2021, s. 60).

Další poskytovanou službou jsou *dlouhodobé programy*, které mají klientům předat specifické znalosti a naučit dovednosti a chování, *doučování školní látky a rozvoj kognitivních a motorických dovedností, hygienických a společenských návyků* jako např. hygiena, hospodaření s penězi nebo nácvik poznávání času na hodinách (ČAS, 2008).

Prostory a vybavení mohou být zakotveny v metodice individuálně zřízené každým NZDM. Jako příklad může sloužit NZDM Kolárka. Budova sídlícího NZDM byla projektována pro nízkoprahový klub, je rozdělena na hlavní místnost pro běžnou činnost a místnosti pro specifické aktivity (Prostor Plus, 2018a). Z výzkumu v NZDM vyplývá, že i společenská místnost je rozdělena do zón, alespoň pomyslně. Pracovníci označili jako hlavní prostor stůl s gaučem a křesly, kde si s klienty mohou povídat. Důležitým aspektem je pohodlí, proto jsou vhodným doplňkem polštářky. Prostory klubu pak určují další zóny s aktivitami podle možností, nezbytná by však měla být speciální kontaktní místnost zaručující soukromí, či alespoň improvizovaný kontaktní prostor v hlavní místnosti (Kryspínová, 2018). NZDM Kolárka má vyčleněné místnosti pro specifické činnosti: kontaktní místnosti, zkušebnu, posilovnu či kuchyňku. Zde se klienti mohou sami obsloužit vodou nebo si zakoupit občerstvení. V případě využití rychlovarné konvice musí být přítomen i pracovník. Ten obsluhuje i techniku klubu a bar, kde je k zapůjčení některé vybavení (Prostor Plus, 2018a).

Podle Herzoga (2003, s. 152) má být každý klub základně vybaven psacími potřebami a zařízením pro poslech hudby. Další vybavení má odpovídat nabízeným aktivitám, lze do něj řadit např. sportovní vybavení jako fotbálek, šipky, ping-pong, kulečník či lezecká stěna, stolní hry, počítač s internetem, a zřizování místností jako dílny, zkušebny pro kapely či bar pro přípravu nealkoholických nápojů. NZDM má také splňovat určitá kritéria sociální služby: Kolárka splňuje bezbariérovost, osvětlení a teplotu. Je vybavena nábytkem, doplňky jako polštáře a proutěné sedáky, sportovním

a herním vybavením jako stolní fotbal, ping-pong, hudební nástroje, stolní hry, počítače atd. (Prostor Plus, 2018a).

I ve výzkumu o věcně prostorové stránce NZDM pracovník popsal bohaté vybavení klubu: sportovní vybavení, knihy, časopisy, deskové hry, školní pomůcky, výtvarné potřeby, hudební nástroje i technické vybavení jako počítače, tiskárna, promítací plátno. Několik pracovníků zmínilo také preventivní pomůcky a knihy. Pracovníci se shodli na tom, že názory na ideální prostor a vybavení se rozcházejí jak mezi pracovníky a klienty, tak mezi klienty různých věkových skupin či pohlaví. Důležité je, aby prostředí bylo více domácké než sterilní. Ostatní je balancování mezi požadavky všech. Klienti by se v prostředí měli cítit dobře, ale zároveň by mělo vést k jejich výchově a vzdělávání, vybavení by mělo být funkční. Stěny by měly být neutrálněji vymalované a zařízení mohou zdobit výtvary klientů. Spousta klientů chodí do zařízení s různými zakázkami pro sociální pracovníky, někteří tu ale především chtějí trávit svůj volný čas s vybavením, které doma nemají (Kryspínová, 2018, s. 53-59).

Výzkum v NZDM odhalil, že hlavní motivací klientů k navštěvování zařízení je setkávání se s přáteli a pracovníky, zabavení se ve formě volnočasových aktivit a seberozvoj skrze doučování, poradenství, preventivní besedy či rozvojové hry. Klienti zmiňovali aktivity jako rozhovor, hraní fotbalu, stolních her, počítačových her či šipek a dělání úkolů (Bartošíková, 2015, str. 81-113). I jiný výzkum potvrdil, že NZDM nabízí spektrum aktivit pro trávení volného času, k čemuž využívá různé pomůcky a vybavení. Vyjma výše uvedených aktivit klienti uvedli hraní kulečnicku a společenských her, sledování filmu, poslouchání a tvoření hudby či tvůrčí činnosti. Aktivity jsou určeny pro jednotlivce i skupinu, dochází při nich k navazování kontaktu, nabývání informací, rozvoji osobnosti, schopností a talentu (Šimek, 2021, str. 66-71).

3.5. Domovy pro seniory

Domov pro seniory je zvolen jako zástupce pobytové služby s cílovou skupinou seniorů.

Podle veřejného ochránce práv (2024) by pobytová zařízení sociálních služeb poskytující dlouhodobý pobyt měla klientům co nejvíce nahrazovat jejich domov. Prostory domova seniorů by měly být uzpůsobeny cílové skupině a místo ústavu připomínat běžnou domácnost. Zároveň by měly kvůli specifickým potřebám seniorů ještě více usilovat o bezbariérovost celé budovy, aby se zvýšila možnost samostatnosti

klientů v rozhodování a následném pohybu. Bariéry v zařízení a absence společných místností (hlavně jídelny a společenské místnosti) mohou vést k sociální izolaci klienta.

3.5.1. Popis služby

Domovy pro seniory (dále jen DS) jsou dlouhodobou pobytovou službou sociální péče pro lidi se sníženou soběstačností hlavně kvůli vyššímu věku, což vede k potřebě pravidelné pomoci druhého člověka. V rámci této placené služby je poskytováno ubytování, strava, pomoc při péči o vlastní osobu a při hygieně či zajištění podmínek pro tyto úkony, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, naplnění aktivizace, sociálně terapeutické činnosti a pomoc s uplatňováním práv a zájmů (MPSV, 2020). Klientům pobírajícím starobní důchod by se tak mělo dostávat komplexní péče vyplývající z jejich trvale změněného zdravotního stavu, kterou nedokáže zajistit rodina ani pečovatelská či obdobná služba. V minulosti byl tento typ zařízení kritizován jako samota bez soukromí s opomíjením hlubších potřeb klientů a absencí aktivizačních programů (Matoušek, 2016).

Podle vyhlášky § 15 do úkonů poskytovaných v daném typu sociální služby patří podle písmene e) a f) podpora při sociálním začleňování spolu s rozvojem či udržením schopností a dovedností pro tuto činnost. Podle písmene g) by měla být v zařízeních seniorům poskytována aktivizační činnost v podobě volnočasových a zájmových aktivit, kontaktu s přirozeným sociálním prostředím a nácviku a upevnění sociálních a dalších schopností a dovedností (MPSV, 2006, s. 7026). Z toho plyne potřeba zřízení společenské místnosti, kde mohou klienti trávit čas a naplňovat své sociální potřeby.

Obdobné zařízení je domov se zvláštním režimem (dále jen DZR), který se zaměřuje na osoby s duševním onemocněním či zavislostí na návykových látkách. Některá pobytová zařízení mají prostory dělené mezi DS a DZR, protože zařízení a jeho služby jsou si podobné a při zhoršujícím se stavu seniora s rozvinutím specifických nemocí souvisejících s vyšším věkem může být DZR navažující službou, která ještě více vytváří podmínky zohledňující zvláštní potřeby klientů (Malíková, 2011).

3.5.2. Cíl služby

DS jako pobytová služba sociální péče má za cíl zajistit klientům důstojné prostředí pro život, kde mohou být co nejvíce fyzicky a psychicky soběstační a mít možnost zapojit

se do běžného života (Česko, 2006). Služba musí být poskytována v zájmu klientů v dostatečné kvalitě se zřetelem na zachování lidských práv a svobod. DS musí zachovávat důstojnost, vycházet z individuálních potřeb klientů, rozvíjet jejich samostatnost, aktivizovat je a motivovat k činnostem vedoucím ke stabilizaci či zlepšování sociální situace a podporovat sociální začleňování (Holczerová a Dvořáčková, 2013).

DS si klade za cíl vytvořit klientům domov pro prožití důstojného stáří s poskytováním kvalitní péče k jejich spokojenosti (Hrozenská a Dvořáčková, 2013). DS Jižní Město s mottem „*Když už to doma nezvládáte*“ se snaží podporovat klienty při uplatňování jejich přání, představ a osobních cílů a při jejich kontaktu s rodinou, utvářet respektující zázemí a bezpečné prostředí poskytující odbornou sociální a zdravotní péči (Jihoměstská sociální, 2024). DS G-centrum Tábor (2024) vytváří podmínky a příležitosti pro aktivní využívání volného času klientů, podporuje jejich zapojení do místního společenství, využívání místních institucí poskytujících služby veřejnosti a zabezpečuje dostupnost dalších služeb.

3.5.3. Specifika cílové skupiny

DS jsou určeny starším osobám, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiného člověka v komplexní péči. Služba cílí především na seniory, kteří se nejsou schopni postarat sami o sebe ve svém přirozeném prostředí kvůli snížené soběstačnosti (Malíková, 2011) a to z důvodu věku, zdravotního postižení, chronického duševního onemocnění či demence (Dvořáčková, 2012). Senioři jsou klienty institucionální péče, protože o sebe již nemohou sami pečovat ve své původní domácnosti, pomoc od rodiny není dostatečná a jiná forma sociálních služeb se nejeví jako vhodná (Holczerová a Dvořáčková, 2013).

DS zpravidla neposkytují sociální služby osobám trpícím Alzheimerovou chorobou nebo jinou formou demence, protože pro kvalitní zabezpečení služby je potřeba zajistit zvláštní podmínky vyplývající z onemocnění klientů jako je materiální a technické zabezpečení a specifický přístup pracovníků, zvláště jejich nepřetržitou přítomnost. Tato služba je nabízena DZR (G-centrum Tábor, 2024).

3.5.4. Společenská místnost

Podle manuálu Doporučený standard kvality pro domovy pro seniory ČR vydaného APSS ČR (2015) má DS disponovat nejen pokoji, ale i místnostmi určenými všem klientům služby ke společnému odpočinku a komunikaci. Jedná se základně o setkávací místnost a jídelnu, dále např. knihovnu, kapli atd.

Podle ombudsmana je pro klienty prospěšné během dne střídat různá prostředí podle činnosti. Setrvání pouze na pokoji může vést mimo jiné k sociální izolaci. Senior by měl mít možnost rozhodovat o svém životě a trávit čas mimo svůj pokoj. Společenská místnost podporuje sociální interakci a je tak vhodný aktivizační činitel. Místnost by měla připomínat běžnou domácnost, v které jdou podnikat společenské aktivity, a disponovat rozmanitým zařízením a vybavením pro volbu volnočasových činností. Prostor by měl být menší, nemělo by se jednat o velké ústavní otevřené haly spojující jídelnu s denní místností a s absencí vybavení orientované na klienty (Veřejný ochránce práv, 2015). Společenská místnost by měla být samostatnou uzavřenou místností poskytující soukromí jaké nalezneme ve vlastním obýváku (Veřejný ochránce práv, 2024).

I z výzkumu společnosti IdeaSense (2018, s. 9) v DS vyplynulo, že většina klientů by si přála společenskou místnost ve stylu obýváku co nejvíce se podobající domovu. Do projektu „obývací“ se zapojili klienti zařízení s úkolem vytvořit prostor pro setkávání se a zároveň odpočinek a soukromí. Základem bylo pohodlné posezení a vybavení prostoru dekoracemi jako přehozy, květiny či lampičky. Podle přidružené Metodiky nesmí pro domáckou atmosféru chybět společenské hry, časopisy a dostupné nápoje (Veselá a Fedorková, 2018). Specializovanou místnost ve stylu retro obýváku zřídil i Dům seniorů Kdyně (2024). Prostor odpovídá tzv. reminiscenčním zásadám a navrhli ho obyvatelé domova, aby vzhledově připomínal obývací jejich produktivního věku.

Mezi činnosti poskytované v DS patří ubytování, stravování, hygiena, péče o vlastní osobu, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a sociálně terapeutické a aktivizační činnosti (Malíková, 2011).

Služba *ubytování* se nevztahuje jen k pokoji klienta, ale k prostředí celého zařízení, včetně společenské místnosti. DS by měl vytvořit bezpečný, útulný domov např. skrze barevnou výmalbu a obrázky (Malíková, 2011). Společné prostory by podle manuálu

APSS ČR (2015) měly být bezbariérové, vybavené madly a nočním osvětlením pro snazší orientaci a barevně odlišené. Prostředí by mělo být příjemné s dostatečným denním světlem, dotvořené zelení a výmalbou pro domáctější atmosféru. Podle MPSV (2018) by společné prostory měly být vybaveny televizí a počítačem s internetem, dále zde může být k dispozici veřejný telefon nebo rádio. Kraus (2014) zmínil jako konkrétní příklad pedagogizace prostředí při komunikaci starších lidí kulaté stoly. Podle experimentu v domově pro seniory přispěly kulaté stoly ke zlepšení komunikace a navazování vztahů s přísedícími.

Služba *stravování* probíhá v jídelně nebo na pokoji klienta s potřebnou dopomocí (Malíková, 2011). Společná kuchyňka v DS by měla obsahovat sdílenou lednici, rychlovarnou konvici a mikrovlnnou troubu (MPSV, 2018). Česká alzheimerovská společnost (2014, s. 10) však doporučuje ponechat v místnosti i drobné kuchyňské vybavení pro přípravu teplého nápoje. Malíková (2011) připomíná dodržování pitného režimu, kdy se klientovi podávají nápoje v termoskách nebo džbánkách a kromě vody zahrnují i třeba čaj nebo kávu. Konzumace nápojů a potravin může probíhat i ve společenské místnosti.

Služba *hygiena* probíhá převážně v koupelně či na pokoji klienta, přesto ke standardní hygieně kdekoliv a kdykoliv přispívá přítomnost umyvadla s možností umýt si ruce (Malíková, 2011).

Služba *péče o vlastní osobu* tkví v pomoci klientovi s běžnou denní činností související s pohybem. Podpora samostatnosti a zvýšení samoobslužnosti tkví i v klientově možnosti mít potřebné věci na dosah (Malíková, 2011).

Služba *zprostředkování kontaktu se společenským prostředím* předchází vzniku společenské izolace, k čemuž slouží společné prostory. To zahrnuje nejen běžný kontakt s dalšími klienty, ale také společné volnočasové aktivity a účast na společenských či zájmových akcích (Malíková, 2011).

Služba *sociálně terapeutické a aktivizační činnosti* je naplňována skrze nabídku volnočasových aktivit DS, které napomáhají k rozvoji schopností a dovedností klienta a přispívají k jeho aktivizaci. Výběr činností je v každém zařízení jiný, ale obdobný: ve společenské místnosti lze hrát stolní hry, věnovat se výtvarné činnosti jako kreslení, malování, vystřihování, ruční práce či modelování, zabývat se hudbou ve formě

poslechu, hraní či zpívání, číst si, trénovat paměť, vykonávat relaxační a dechová cvičení a realizovat lehké pohybové aktivity. Je také možnost místnost oživit zvířetem vhodným k zooterapii. Hraní společenských her slouží k tréninku paměti i k procvičení komunikace s ostatními. Vhodné jsou stolní hry jako pexeso či karty, ale i hry s běžnými předměty sloužícími i k vyvolání vzpomínek. (Holczerová a Dvořáčková, 2013). Česká alzheimerovská společnost (2014, s. 10) doporučuje mít také k dispozici různé pomůcky pro nácvik kognitivní činnosti, kreslení či hudby a reminiscenční podněty jako staré časopisy a knihy.

Projekt metodiky Domova pro senior Šternberk si stanovil jako společenské aktivizační činnosti týmové, deskové a společenské hry jako Člověče nezlob se, karty, kvízy, pexeso či domino a slovní hry jako slovní fotbal či Jméno, město a různé týmové soutěže, dále také promítání filmů na přání či rukodělné aktivity jako vyrábění a tematické tvoření (Bělajevová a kol., 2018, s. 18). Podle výzkumu preferovaných aktivit v DS s možností jejich realizace ve společenské místnosti se klienti rádi účastní odpočinkových aktivit jako sledování televize, poslouchání hudby, lenošení v křesle, kreslení, háčkování, navlékání korálků, předčítání a zpívání nebo pohybových aktivit jako je tanec. Oblíbenou aktivitou je také pečení a káva, pro jejichž konzumaci je vhodná tato místnost. Klienti navštěvují společné prostory a volnočasové aktivity s motivací společnosti, povídání si a zábavy (Kinterová, 2020, s. 70-73).

3.6. Kontaktní centra

Kontaktní centrum je zvoleno jako zástupce terénní služby (s ambulancí) s cílovou skupinou dospělí. Kontaktní místnost je neměnná jednotka u cílové skupiny, jejíž život stejně jako nabídka sociálních služeb pracovníky probíhá nejvíce na ulici. Největším zástupcem cílové skupiny jsou dospělí.

Kontaktní práci lze definovat jako komplex nízkoprahově organizovaných služeb, které mají za cíl vytvářet podmínky pro navázání kontaktní práce s osobami, jež nemohou nebo nechtějí navázat spolupráci se standardními institucemi, ale předpokládá se u nich potřeba pomoci. Kontaktní práci lze rozdělit na formu nízkoprahového (kontaktního) centra a terénní práci (streetwork) (Libra, 2003, s. 165-166).

Terénní práce probíhá na ulici ve formě terénních programů. Pracovníci navazují kontakt s potenciálními klienty, pro které se často jedná o první nabídku služby pro

uživatelé drog. Jedná se o tzv. skrytou populaci – klientelu obtížně dosažitelnou, s nízkou motivací ke změně životního stylu a nedůvěře k pomáhajícím institucím. Nabízenými službami je výměna injekčního materiálu, poskytování informací a poradenství. Terénní programy by měli spolupracovat s dalšími službami jako jsou kontaktní centra nebo metadonové programy (Hrdina, Korčíšová, 2003). Avšak i zařízení s terénními programy mají ke své terénní formě služby někdy zbudovanou „kontaktní místnost“, tzv. *kancl*, kam mohou uživatelé sami přijít a naplňovat obdobné služby jako v ambulantních kontaktních centrech, ale podle zkušenosti autorky s ještě větší nízkoprahovostí. Na oplátku získávají pracovníci možnost autentického monitoringu drogové scény ze spontánního vyprávění klientů.

3.6.1. Popis služby

„Kontaktní centra jsou určena k včasné krizové intervenci, poradenství, zdravotní a sociální pomoci osobám s nízkou motivací k léčbě“ (Libra, 2003).

Kontaktní centra či K-centra a KC (dále jen KC) jsou charakterizovaná jako nízkoprahová zařízení nabízející terénní a ambulantní služby lidem ohroženým závislostí na návykových látkách. V rámci této bezplatné služby jsou sociálně terapeutické činnosti, pomoc s uplatňováním práv a zájmů a zajištění podmínek pro osobní hygienu (MPSV, 2020). Nízkoprahovost KC je zajištěna dostupností služby rovnou z ulice, anonymně, bez doporučení a v neformálním prostředí (Kalina, 2001).

Podle vyhlášky § 24 do úkonů poskytovaných v daném typu sociální služby podle písmene a) patří sociálně terapeutické činnosti vedoucí k rozvoji osobních a sociálních schopností a dovedností sloužících k sociálnímu začlenění a také předávání informací o rizicích současného způsobu života a možnostech jejich minimalizace. Podle písmene b) má služba poskytovat pomoc při běžných záležitostech, při kontaktu s rodinou a dalším sociálním začleňováním. Podle písmene c) mají být poskytnuty podmínky pro osobní hygienu a očistu těla (MPSV, 2006, s. 7030).

KC poskytuje výměnu injekčních stříkaček a jehel, kondomy, zdravotní ošetření, hygienu, praní prádla, přípravu a konzumaci základního jídla, poradenství, osvětové programy, motivační trénink, testování nemocí a léčbu závislostí (Matoušek, 2016).

3.6.2. Cíl služby

Cílem KC je minimalizovat sociální a zdravotní rizika související se zneužíváním návykových látek (MPSV, 2020). Služba se snaží pomoci klientů, aby svým způsobem života co nejméně ohrožovali sebe a své okolí, uvědomovali si negativní dopady své závislosti a aktivně usilovali o změnu, což prokáží zejména zájmem o informace, poradenství, léčbu a řešení svých problémů. Služby KC využívají klienti k nápravě a prevenci všech možných potíží v různých oblastech života (Prostor Plus, 2018b).

Služba se řídí zásadou *harm reduction*. Jedná se o metodu minimalizace škod ochraňující veřejné zdraví a snažící se o snížení rizik a negativních následků užívání návykových, omamných a psychotropních látek. Služba zahrnuje interakci s vyhodnocením problémů a rizik užívání drog, edukaci, předávání informací, motivaci ke změně životního stylu a poskytování prostředků pro minimalizaci rizik, zejména zdravotních. Díky bezprahovosti je tato služba důležitou aktivitou kontaktních center a terénních programů. Výměna injekčních stříkaček a distribuce materiálu pro užívání drog usnadňuje pracovníkům navázání kontaktu s klienty a vytvoření důvěry pro další spolupráci. Tento proces otevírá prostor pro komunikaci a budování vztahu, pracovníci mohou mapovat životní situace klienta a následně ho lépe motivovat (MPSV, 2017).

3.6.3. Specifika cílové skupiny

Cílovou skupinou KC jsou závislí a problémoví uživatelé drog (Libra, 2003), kteří ale aktuálně nechtějí nebo nemohou abstinovat (MPSV, 2017). KC se však nezaměřují pouze na osoby, které užívají drogy rizikově, zejména injekčně, ale i na experimentátory, rodinné příslušníky a blízké uživatelů. V poslední době se některá zařízení orientují i na alkoholovou závislost (Chomynová a kol., 2024, s. 48).

Klienti navštěvující KC mají specifické potřeby, mezi které se řadí péče o zdraví související i se způsobem a frekvencí aplikace drog, testování zdravotního stavu, omezení šíření nemocí, bezpečný prostor k řešení problémů s užíváním drog a k dalšímu poradenství a získávání informací. Dále je preferencí klientů bydlení, příjem, doklady, bezdlužnost, vyhnutí se vězení, léčba, péče o vlastní osobu včetně přijatelného vzhledu, čistého oblečení a stravování (Prostor Plus, 2018b).

Potíže ve zdravotní oblasti mohou ohrozit zdraví klienta a sociálně ho vyloučit. Nejčastěji se jedná o potíže cévního systému, těhotenství, infekční choroby jako

hepatitida, HIV či pohlavní nemoci, psychiatrické diagnózy jako psychózy či poruchy osobnosti a celkový rozpad organismu. Problémy v sociální oblasti většinou pramení z chybějících informací a neschopnosti potíže řešit. Jedná se o komunikaci s úřady, absenci dokladů, sociální dávky, odebrání dítěte, potíže s hledáním práce a jejím udržením, problémy s bydlením, záškoláctví nebo špatný školní prospěch a docházka, komunikace s jinými institucemi a neznalost společenského chování. Obtíže v právní oblasti mohou vést až k dluhům a sociálnímu vyloučení. Týkají se konfliktu se zákonem, se soudy, s probační a mediační službou, vyhýbání se nástupu do vězení, odebrání dítěte z péče a neschopnost splácet půjčky a dluhy vedoucí až k exekucím. Nevyhovující rodinná situace a partnerské vztahy mohou vést až k rozpadu rodiny. Selhávání při pokusech o změnu života, psychické problémy a chybějící hygiena mohou mít za následek sociální vyloučení (Prostor Plus, 2018b).

Podle většiny metodik KC je služba určena osobám starším 15 let, v případě nižšího věku je potřeba mít doprovod zákonného zástupce. Mezi klienty KC tak mohou patřit i děti a mladiství, stejně tak jako senioři. Největší skupinu klientu však tvoří dospělí.

3.6.4. Společenská místnost

Každé KC se řídí svou metodikou upravenou na míru svému zařízení, klientům a lokalitě, avšak pravidla vztahující se ke specifické skupině drogových uživatelů jsou v základu stejná (Herzog, 2009). Podobné je také rozvržení prostor jednotlivých KC s ohledem na projektování budovy. Převážně se jedná o velkou základní společenskou (kontaktní) místnost doplněnou několika specifickými místnostmi či pouze sociálním zařízením. Jako příklad může sloužit metodika KC v Kolíně. Pro klienty je k dispozici kontaktní místnost spojená s kuchyňkou, prostor určený k výměnnému programu, ošetrovna, poradenská místnost a koupelna. Zázemí pro praní prádla je přístupné pouze zaměstnancům. Každá místnost je specificky vybavena (Prostor Plus, 2018b).

Mezi základní služby KC patří kontaktní práce, výměnný program, základní zdravotní péče (ošetření, testování), poradenství, intervence a doplňkové služby jako hygienický, potravinový a vitamínový servis (Libra, 2003).

Základem KC je společenská - kontaktní místnost (dále jen KM), kde dochází k interakci klienta s pracovníkem zařízení. Rozhovor se týká aktuálního stavu uživatele a jeho potřeb, dochází při něm k poradenské činnosti, pracovník by měl klienta podporovat

v řešení problémů a motivovat ho ke změně životního stylu. Důležitým aspektem je vytvoření bezpečného prostoru. Na kontaktní práci navazují další služby, které se týkají naplňování základních potřeb klienta (Prostor Plus, 2018b). Tyto služby většinou bývají podmíněny návštěvou KM (Kalina, 2001), které může sloužit také k odpočinku klientů (CPPT, 2020 s. 6). KM v Kolíne je vybavena křesly, gaučem, stoly, židlemi, knihovnou, kuchyňskou linkou se skřínkami na nádobí a potraviny, sušičkou, rychlovarnou konvicí a stolem s PC (Prostor Plus, 2018b).

Služba *informační servis (poradenství)* nabízí klientům předávání informací na různá témata spojená s užíváním a zdravím, kontakty na další instituce a služby či informace o léčbě. Vyjma slovního působení je vhodnou alternativou šíření informací pomocí literatury ve formě informačních letáčků a časopisů (např. časopis Dekontaminace). Poradenství může probíhat v KM nebo ve specifické poradenské místnosti, která je v Kolíně vybavena křesly, židlemi, kancelářským stolem, konferenčním stolkem, dekoracemi na zdi, literaturou, skříněmi s hygienickým a potravinovým zbožím a kancelářskými potřebami (Prostor Plus, 2018b). KC Progressive (2024) na svém webu zmiňuje i nabídku internetu a telefonu. Klienti mají k dispozici PC pro hledání práce či bydlení a telefon pro komunikaci s úřady, zaměstnavatelem či návaznými službami.

Služba *harm reduction* nabízí aktivity jako *program výměny injekčních stříkaček, testování infekčních chorob, lehké zdravotní ošetření, distribuce kondomů, testování na přítomnost drog v těle* či *distribuce materiálu pro bezpečnější aplikaci drogy* (MPSV, 2017). Zmíněný materiál nabízený KC se shoduje s obsahem tašky terénních sociálních pracovníků. Nezbytnou složkou obou služeb je kontejner na použité skřípkačky a jehly. Dále se jedná především o injekční stříkačky, filtry, sterilní injekční vodu, dezinfekční polštářky a suché tampony (čtverečky), kyselinu askorbovou a alobal (Staníček). KC může také nabízet např. želatinové kapsle, filtry THC, šňupátka, masti, náplasti, buničinu, pánvičku či rozdělovačku, škrtidlo nebo kontejner na infekční odpad. Je vhodné, aby nabídka materiálu byla uvedena na nástěnce poblíž distribučního a výměnného prostoru. Ten je v Kolíně doplněn policemi s edukačním materiálem. Pro *testování a ošetření* je vyčleněna samostatná místnost (Prostor Plus, 2018b).

Služba *hygienický servis* je zajištěna poskytnutím podmínek pro osobní hygienu. K péči o tělo bývá zpravidla k dispozici koupelna se sprchovým koutem, umyvadlem

a zrcadlem. Zařízení poskytne prostředky k hygieně. V Kolíně může klient požádat o přidělené množství sprchového gelu a šamponu, holítko, pěnu na holení, ručník či hygienické vložky. Nárok na sprchu je zde primárně spjat s návštěvou KM, výjimečně lze učinit mimo naplnění této služby. K péči o zevnějšek je nabízena služba *praní prádla* s určitými pravidly a omezeními (Prostor Plus, 2018b).

Služba *potravinový servis* poskytuje distribuci potravin a nápojů, což obecně zahrnuje polévku, čaj a pečivo, k dispozici mohou být i další potraviny a nápoje zdarma nebo za symbolickou částku. V nabídce může být i *vitamínový servis* (Kalina, 2001). KC v Kolíně klientům nabízí pitnou vodu, polévku a horké nápoje jako je káva a čaj. Pro jejich uvaření je klientům k dispozici rychlovarná konvice. Rovněž je klientům k dispozici nádobí jako hrnky, misky a lžíce. Klientům jsou také nárazově nabídnuty vitamíny (Prostor Plus, 2018b). KC v Plzni navíc servíruje i doplňkové jídlo, např. chléb k polévce. Čaj je připravován do termosek pracovníky, kteří také na požádání vydají klientovi vitamíny (CPPT, 2020).

4. Výzkumné šetření

Tato kapitola se zabývá praktickou částí bakalářské práce ve formě kvantitativního výzkumu. Stanovuje kritéria společenské místnosti, cíle, hypotézy, metodologii a respondenty výzkumu a ověřuje hypotézy pomocí grafů a tabulek, které interpretují získaná data z dotazníků.

4.1. Stanovení kritérií společenské místnosti

Dotazník byl sestaven na základě poznatků teoretické části bakalářské práce. Z té vyplynuly společné okruhy pedagogizace prostředí společenské místnosti pro všechna tři zařízení, z kterých byly vytvořeny dotazníkové položky.

Mezi vybraná zařízení sociálních služeb pro výzkumné šetření patří nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (NZDM), domovy pro seniory (DS) a kontaktní centra (KC).

Mezi autorkou vybrané položky patří:

Základní požadavky

- Bezbariérovost
- Okna
- Záclony, žaluzie

U DS se položka rozšiřuje o:

- Noční osvětlení
- Madla

Základní vybavení

- Stůl s židlemi
- Společenské hry
- Nástěnka
- Informační letáčky
- Pohovka
- Časopisy
- Kontakty na jiná zařízení
- Křeslo

- Rostliny, květiny
- Polštáře
- Umyvadlo
- Tabule na psaní
- Telefon
- Zásobník na vodu/pítko

Specifické vybavení

- Knihy
- Počítač
- Výtvarné potřeby
- Rychlovarná konvice
- Čaj, káva
- Nádobí
- Rukodělné potřeby

U NZDM a DS se položka rozšiřuje o:

- Sportovní vybavení
- Hudební vybavení
- Televize
- Filmy (DVD)
- Rádio

U KC se položka rozšiřuje o:

- Vitamíny
- Materiál k distribuci
- Kontejner na injekční stříkačky
- Hygienické pomůcky
- Pomůcky na praní

Další společné otázky se pak týkají:

- Struktura místnosti (samostatná, spojená)
- Osvětlení (lustry, bodová světla, zářivky, lampičky)
- Zbarvení stěn (bílé, barevné, pomalované obrázky, tapeta)
- Výzdoba stěn (obrázky, fotografie, výrobky klientů, plakáty)
- Nábytek (skřínky, poličky, boxy)
- Stoly
- Další nebo specifikované vybavení (otevřená otázka)

4.2. Cíl výzkumu

Za cíl výzkumu si tato práce klade zmapovat nepřímý vliv prostředí společenských místností na klienty ve vybraných zařízeních sociálních služeb. Analýzou nasbíraných dat se zhodnotí využívání metody pedagogizace prostředí společenské místnosti ve třech vybraných zařízeních.

Toto šetření poskytne data o rozsahu pedagogizace prostředí v konkrétních zařízeních sociálních služeb s možností zobecnění výsledků. Interpretovaná data z dotazníků ve formě grafů a tabulek potvrdí či vyvrátí stanovené hypotézy a každý tematický okruh údajů doplní krátké shrnutí s návrhem optimalizace společenské místnosti.

4.3. Hypotézy

Jako výzkumné **hypotézy** určené k potvrzení nebo vyvrácení byly stanoveny:

H1: Samostatná společenská místnost je v každém typu zařízení zastoupena častěji než společenská místnost spojená s další místností.

H2: Požadavek bezbariérovosti společenské místnosti splňuje v průměru méně zařízení než požadavek oken a zastínění.

H3: Stěny společenských místností NZDM jsou více pedagogizovány než v KC a DS.

H4: Společenská místnost NZDM obsahuje vyšší počet vybavení než DS.

H5: Hranaté stoly a stolky využívají zařízení více než kulaté stoly a stolky.

4.3 Metodologie a respondenti

Pro tuto bakalářskou práci byl zvolen výzkum kvantitativní metodou dotazníkového šetření. Kvantitativní výzkum byl vybrán k testování stanovených hypotéz větším počtem respondentů, kteří zodpoví stejné dotazníkové položky. Jeho výhodou je objektivní sběr dat, která se dají změřit, zobrazit v grafech a zobecnit. Cílem bylo nasbírat relevantní data, zpracovat je a vyvodit z nich patřičné závěry o pedagogizaci prostředí v zařízeních sociálních služeb.

Pro mapování věcně prostorové stránky 3 vybraných zařízení byly sestaveny 3 dotazníky. Okruh otázek zůstal ve všech dotaznících stejný. Některé otázky jsou totožné, jiné upravené podle specifik daného zařízení.

Z dotazníku bylo vyhodnoceno celkem 10 otázek, z toho 9 uzavřených a 1 otevřená, která prostupuje celé dotazníkové šetření ve smyslu podnětů souvisejících s vybavením společenské místnosti zařízení.

Respondenty dotazníkového výzkumu byli pracovníci daného typu zařízení. Výzkumu se zúčastnilo po 20 respondentech z každého druhu zařízení sociální služby, dohromady tedy dotazník vyplnilo 60 respondentů (zařízení).

4.4. Testování hypotéz

Stanovené hypotézy jsou ověřovány pomocí kontingenčních tabulek a grafů.

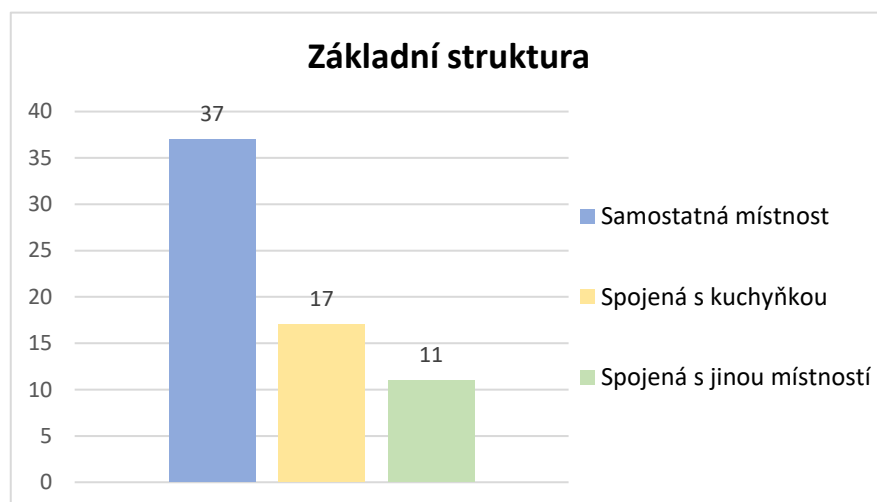
* Hvězdička u grafu značí, že respondenti mohli vybrat více odpovědí, proto je součet všech odpovědí vyšší než 100 %. Procenta vystihují podíl z celku – 20 u zařízení jednoho druhu a 60 u všech tří zařízení dohromady.



Shrnutí, rada, doporučení

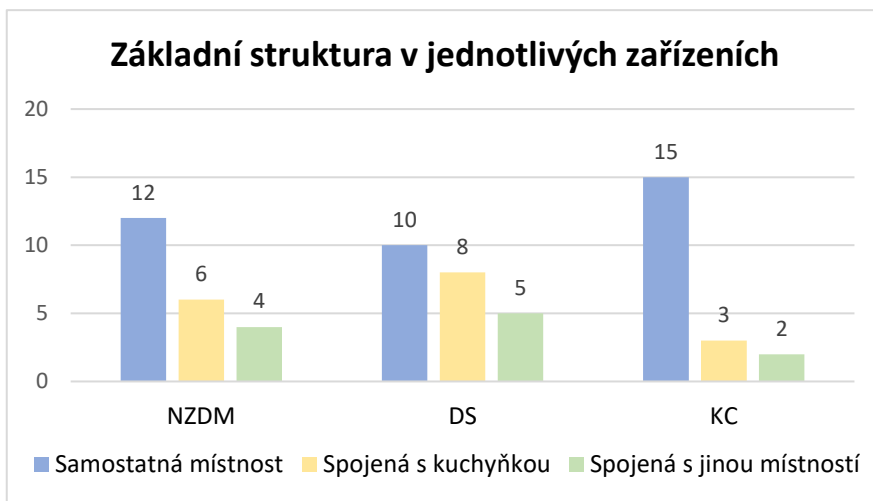
4.4.1. Hypotéza 1

H1: Samostatná společenská místnost je v každém typu zařízení zastoupena častěji než společenská místnost spojená s další místností.



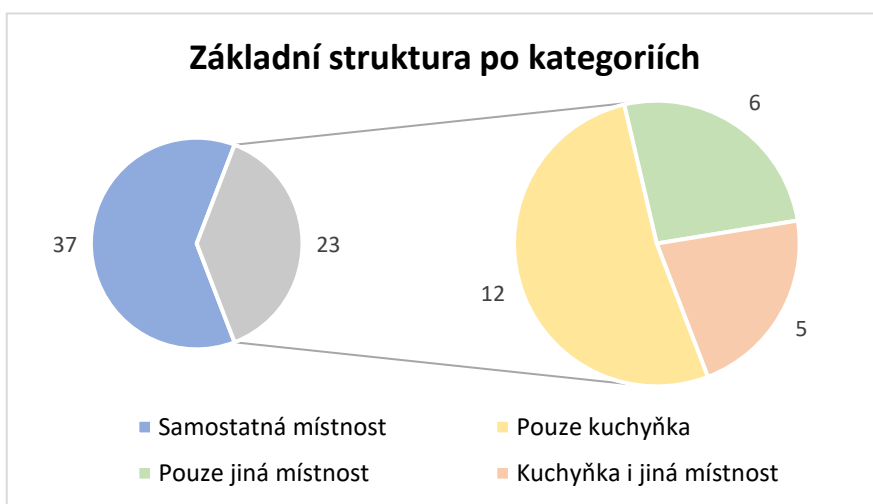
Graf 1 Základní struktura společenské místnosti*

Z grafu vyplývá, že z 60 zařízení má společenskou místnost zřízenou jako samostatnou místnost 37 zařízení (62 %), spojenou s kuchyňkou 17 zařízení (28 %) a spojenou s jinou místností 11 zařízení (18 %).



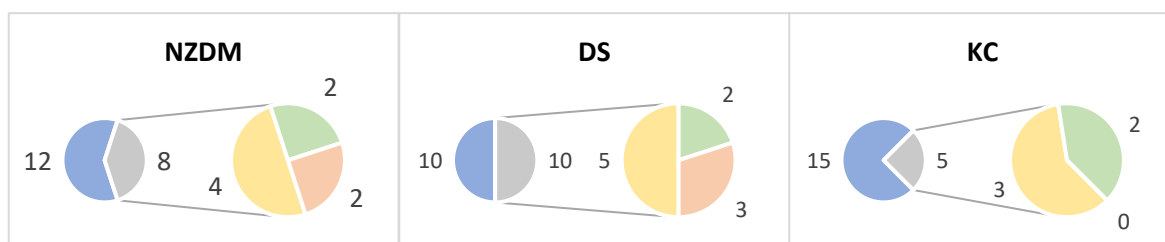
Graf 2 Základní struktura společenské místnosti v NZDM, DS a KC*

Z celkového počtu 20 zařízení v každém typu služby má v NZDM samostatnou společenskou místnost 12 zařízení (60 %), v DS má samostatnou místnost 10 zařízení (50 %) a v KC má samostatnou místnost 15 zařízení (75 %).




Graf 3 Základní struktura společenské místnosti po kategoriích

Graf 3 a 4 znázorňuje rozložení struktury společenské místnosti po jednotlivých kategoriích v součtu 100 %. Z grafu vyplývá, že z 60 zařízení má 37 zařízení (62 %) samostatnou společenskou místnost a 23 zařízení (38 %) má společenskou místnost spojenou s další místností, nejvíce s kuchyňkou (20 %). Malé množství společenských místností je spojeno s jinou místností (10 %) či s kuchyňkou a další místností dohromady (8 %).



Graf 4 Základní struktura společenské místnosti v NZDM, DS a KC

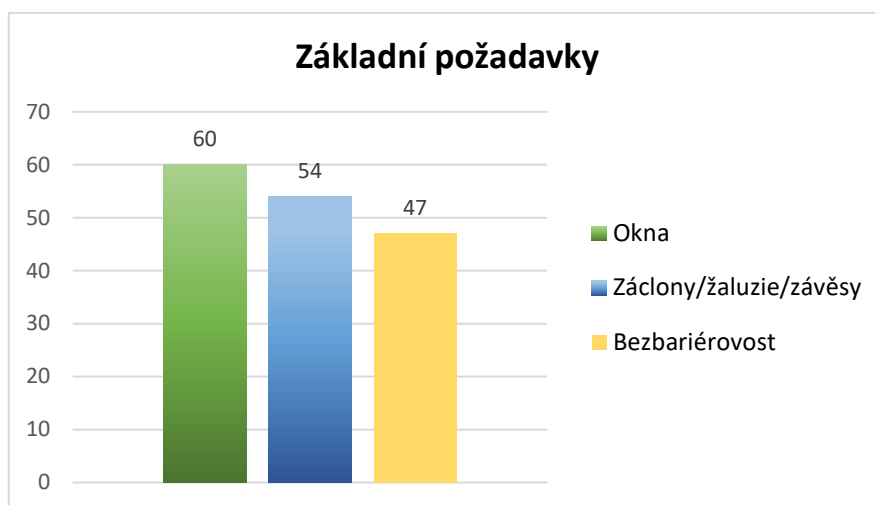
Z grafů vyplývá, že nejvíce samostatných společenských místností má KC, poté NZDM a nejméně DS, který jich má pouze 50 %. Všechna tři zařízení mají společenskou místnost nejvíce spojenou s kuchyňkou. V DS se kuchyňka vyskytuje celkem v 8 zařízeních (40 %), o něco méně je to v NZDM (30 %) a nejméně v KC (15 %).

 *Společenská místnost by měla být samostatnou místností sloužící pouze svému účelu. Ačkoliv se zdá výhodné spojit několik místností dohromady, pokoj pak získává jiný charakter: pokud je např. v obýváku domova pro seniory i kuchyňka, už v něm klient nemusí najít klidné zázemí. Naopak používání společenské místnosti v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež či v kontaktním centru pro důvěrné rozhovory také nepřináší kýžený výsledek. Pravděpodobnost vzájemného vyrušování se klientů se navíc zvyšuje, pokud je společenská místnost velká, využívaná i pro další účely a hojně frekventovaná. Absence více místností v jedné však nevyklučuje její přínosy: společenský pokoj může obsahovat přiměřené základní vybavení charakteristické pro jiné specifické místnosti, jež nalezneme odděleně v budově obohacené o širší nabídku vybavení. Menší útulná společenská místnost tak může zahrnovat občerstvovací koutek s rychlovarnou konvicí, hrnečky a čaj, psací stůl s počítačem, fotbálek či rotoped. Důležité je, aby místnost sloužila k odpočinku, volnočasovým aktivitám a setkávání se s blízkými. Společenská místnost má především navodit příjemnou atmosféru v bezpečném prostředí, proto by měla spíše připomínat domov nežli sterilní zdravotnickou místnost.*

Hypotéza 1 se nepotvrdila – Samostatná společenská místnost není v každém typu zařízení zastoupena častěji než společenská místnost spojená s další místností, což dokládá Graf 2 a Graf 4. Z výzkumu vyplynulo, že zařízení DS mají shodný počet samostatných společenských místností jako spojených s další místností, avšak v průměru mají zařízení sociálních služeb spíše samostatné společenské místnosti nežli spojené s další místností (viz Graf 1 a Graf 3).

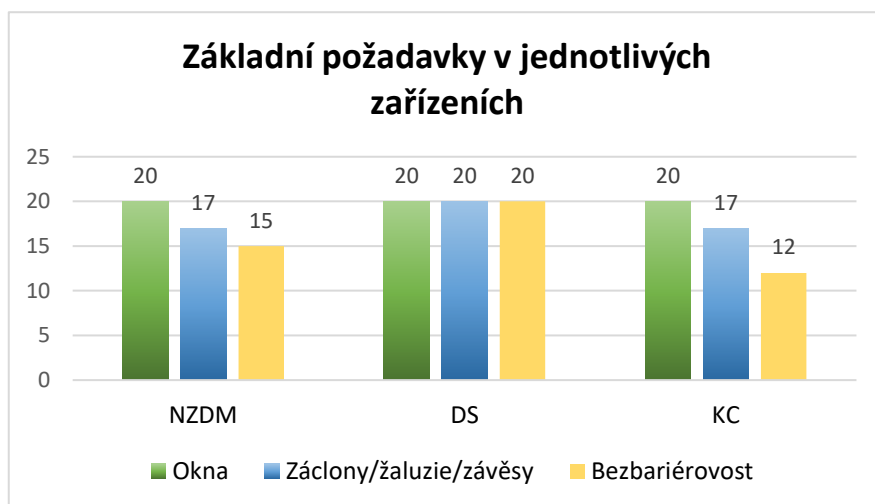
4.4.2. Hypotéza 2

H2: Požadavek bezbariérovosti společenské místnosti splňuje v průměru méně zařízení než požadavek oken a zastínění.



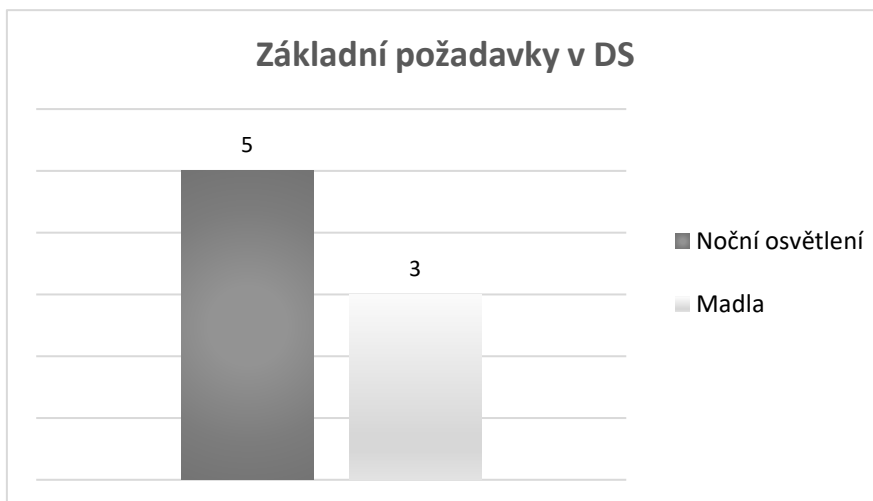
Graf 5 Základní požadavky společenské místnosti

Z grafu vyplývá, že z počtu 60 zařízení v každé kategorii má ve společenské místnosti 60 zařízení (100 %) okna, 54 zařízení (90 %) má možnost okna zakrýt a tím regulovat světlo pomocí záclon, žaluzií nebo závěsů a 47 zařízení (78 %) o sobě tvrdí, že naplňuje bezbariérovost.



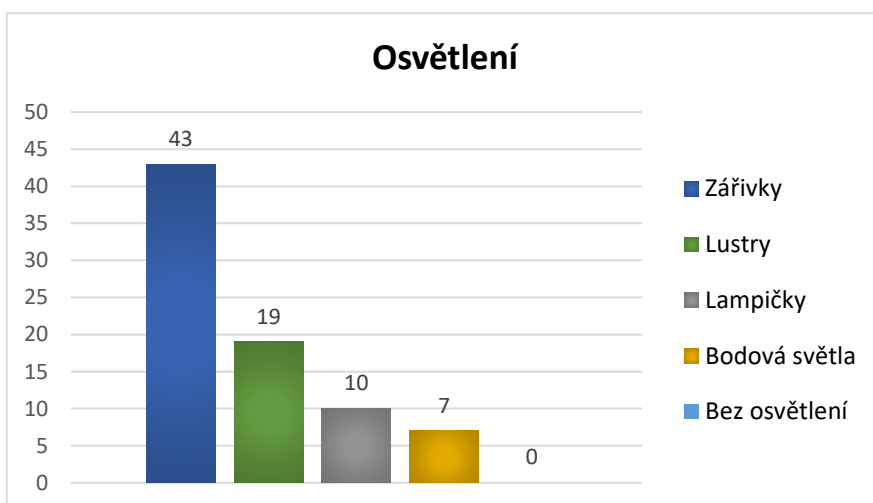
Graf 6 Základní požadavky společenské místnosti v NZDM, DS a KC

Z 20 zařízení v každém typu služby má bezbariérovou společenskou místnost 20 DS (100 %), následuje 15 NDZM (75 %) a 12 KC (60 %). Z toho vyplývá, že DS má nejvíce bezbariérových místností. Okna má 20 zařízení (100 %) v každém typu služby a možnost zakrytí oken má 20 DS (100 %) a 17 (85 %) NZDM a KC. To ukazuje, že ve společenských místnostech DS se nejvíce dbá na možnost regulace světla.



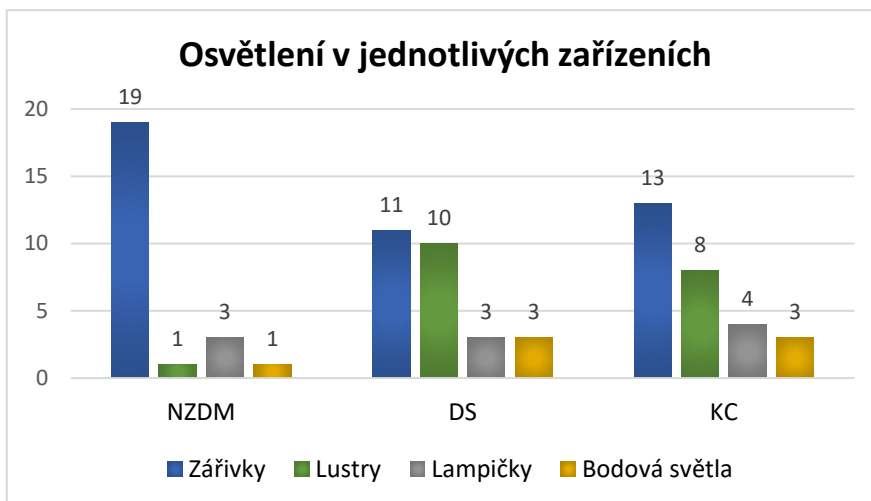
Graf 7 Základní požadavky v DS

Zařízení DS byly navíc dotazována na základní požadavky specificky určené pro klienty DS. Z grafu vyplývá, že z 20 zařízení má ve společenské místnosti 5 zařízení (25 %) noční osvětlení a 3 zařízení mají (15 %) madla.



Graf 8 Osvětlení společenské místnosti*

Z grafu vyplývá, že všech 60 zařízení (100 %) má ve společenské místnosti osvětlení. Z 60 zařízení se světly má 43 zařízení (72 %) společenskou místnost osvětlenou zářivkami, 19 zařízení (32 %) lustry, 10 zařízení (17 %) lampičkami a 7 zařízení (12 %) bodovými světly. Zřejmá je i kombinace více druhů světel v zařízeních. Zářivky, ačkoliv jsou nejvíce frekventované, se dají považovat za osvětlení nejméně pedagogizované, protože se světlo nedá regulovat, natočit do vybraného prostoru a chybí jim i estetická funkce zkrášlující společenskou místnost. Lze tedy říci, že prostředí společenských místností je ze 72 % nepedagogizované a z 28 % pedagogizované.



Graf 9 Osvětlení společenské místnosti v NZDM, DS a KC*

Z celkového počtu 20 zařízení v každém typu služby se ve společenské místnosti NZDM nejvíce svítí zářivkami (95 %) a nejméně lustry a bodovými světly (5 %). V DS se nejvíce svítí zářivkami (55 %) a lustry (50 %) a nejméně lampičkami a bodovými světly (15 %). A KC je nejvíce osvětleno zářivkami (65 %) a nejméně bodovými světly (15 %). Z dat vyplývá, že společenská místnost každého typu zařízení je nejvíce osvětlena zářivkami. Tento typ osvětlení výrazně dominuje v NZDM. Zařízení DS a KC má často místnost s lustry, naopak lampičky a bodová světla se téměř nepoužívají.

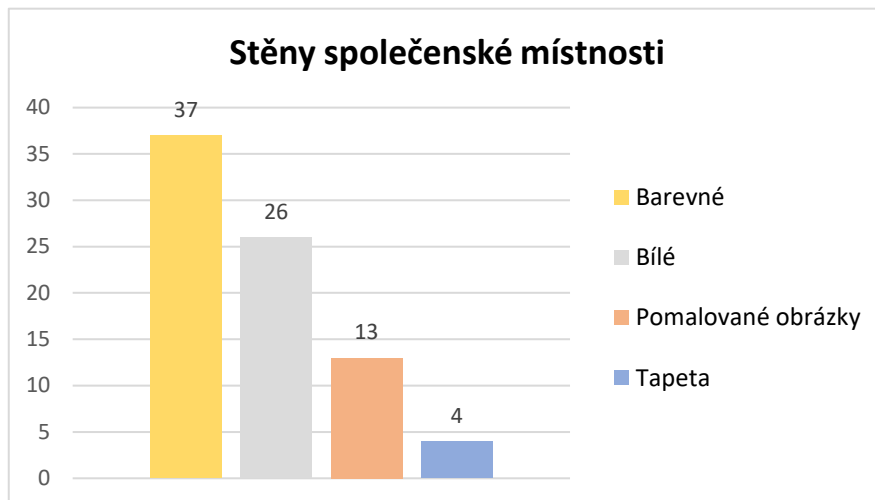


Společenské místnosti by měly být světlé, což zútlňuje atmosféru, určitě by to tedy neměly být přestavěné komory nebo sklepní kóje. Světlo v místnosti by se ale zároveň mělo dát regulovat i s ohledem na volnočasové aktivity v místnosti (např. sledování televize versus vyšívání). Bezbariérovost společenské místnosti zvyšuje šanci navštívení místnosti každým klientem, odstraňuje překážky pro pohyb a dává prostor ke klientovo aktivitě v co největším rozsahu. Zařízení by měla usilovat o nahrazení zářivek jiným typem osvětlení, které lépe pedagogizuje prostředí nebo alespoň jejich doplnění, např. lampami a lampičkami.

Hypotéza 2 se potvrdila – Požadavek bezbariérovosti společenské místnosti splňuje v průměru méně zařízení než požadavek oken a zastínění, což dokazuje Graf 5. Avšak při rozboru jednotlivých zařízení vyplynulo, že společenské místnosti zařízení DS jsou bezbariérové ve 100 % (viz Graf 6). Výzkum také prokázal, že 100 % společenských místností v zařízeních je osvětleno a nejvíce se k svícení využívají zářivky (viz Graf 8 a Graf 9).

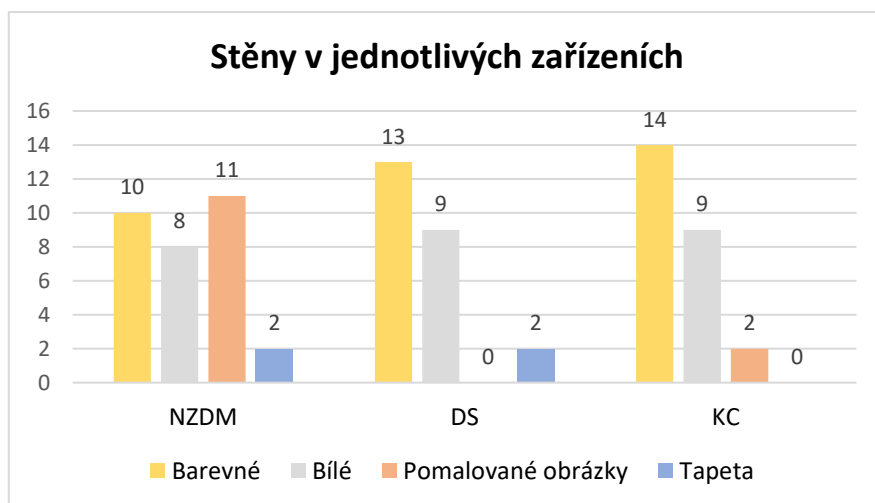
4.4.3. Hypotéza 3

H3 Stěny společenských místností NZDM jsou více pedagogizovány než v KC a DS.



Graf 10 Stěny společenské místnosti*

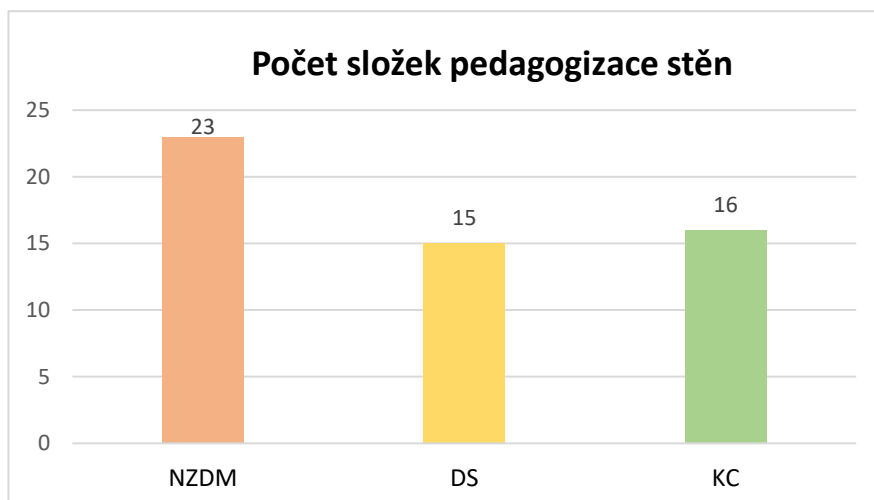
Z grafu vyplývá, že z počtu 60 zařízení má ve společenské místnosti zastoupenou barevnou stěnu 37 zařízení (62 %), bílou stěnu 26 zařízení (43 %), stěnu pomalovanou obrázky 13 zařízení (22 %) a tapetovanou stěnu 4 zařízení (7 %). Z dat je zřejmá kombinace více druhů pokrytí stěn v jedné místnosti, včetně zastoupení alespoň jedné bílé stěny spolu s dalšími možnostmi z nabídky.



Graf 11 Stěny společenské místnosti v NZDM, DS a KC*

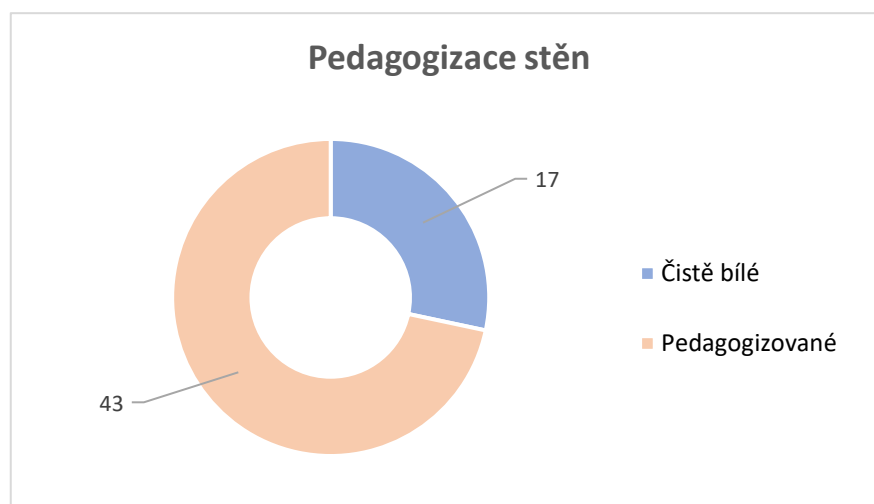
Z celkového počtu 20 zařízení v každém typu služby mají ve společenské místnosti NZDM největší zastoupení stěny pomalované obrázky (55 %) a barevné stěny (50 %) a nejméně tapeta (10 %). V DS jsou nejvíce stěny barevné (65 %) a nejméně pomalované obrázky (0 %). A v KC jsou nejvíce barevné stěny (70 %) a nejméně vytapetované stěny (0 %). Z dat vyplývá, že ve společenské místnost každého typu

zařízení je alespoň někdy zastoupena barevná a bílá stěna. Tapeta se v zařízeních vyskytuje v nízkém procentu, v KC zcela chybí.



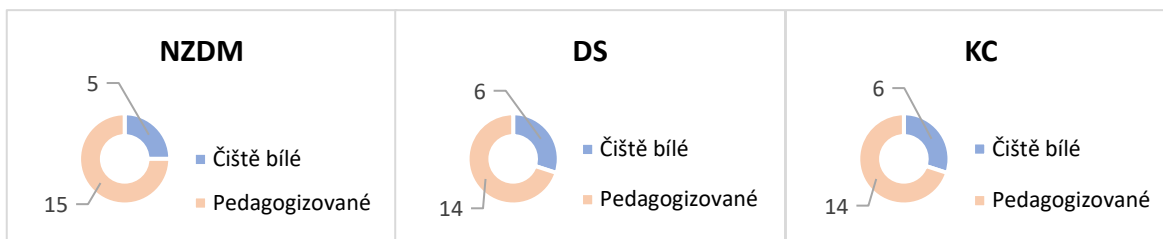
Graf 12 Počet složek pedagogizace stěn společenské místnosti v NZDM, DS a KC

Graf znázorňuje zvolený počet složek pedagogizace stěn v jednotlivých zařízeních, tzn. kolik hlasů dostaly celkem barevné, pomalované a tapetované stěny od 20 respondentů. Z grafu vyplývá, že nejvíce jsou stěny pedagogizovány v NZDM (23), poté v KC (16) a nejméně v DS (15).



Graf 13 Pedagogizace stěn společenské místnosti

Graf 12 a 13 znázorňuje rozložení struktury pedagogizovanosti společenské místnosti v součtu 100 %. Z grafu vyplývá, že z 60 zařízení má ve společenské místnosti čistě bílé čili nepedagogizované všechny stěny 17 zařízení (28 %) a 43 zařízení (72 %) má stěny pedagogizované barvami, obrázky či tapetou.

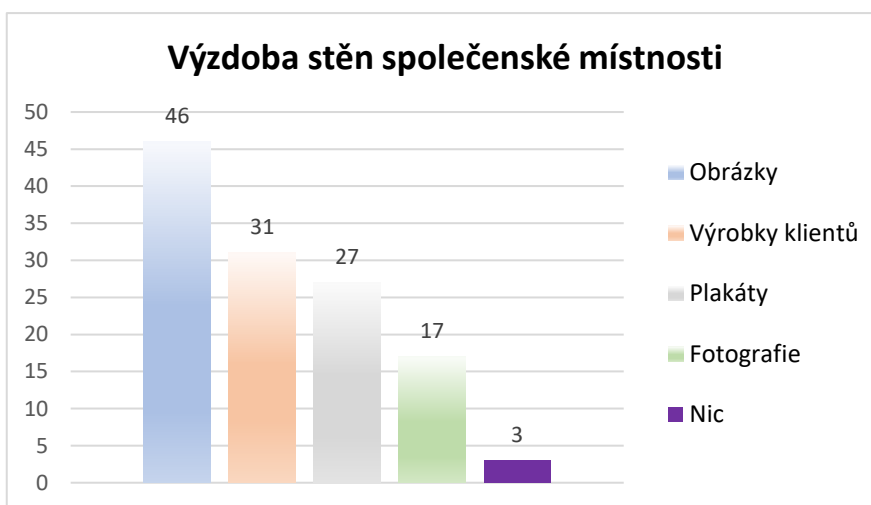


Graf 14 Pedagogizace stěn společenské místnosti v NZDM, DS a KC*

Z grafů vyplývá, že nejvíce jsou barvami, obrázky a tapetou pedagogizovány stěny v NZDM (75 %), o něco méně pak stěny v DS a KC (70 %).

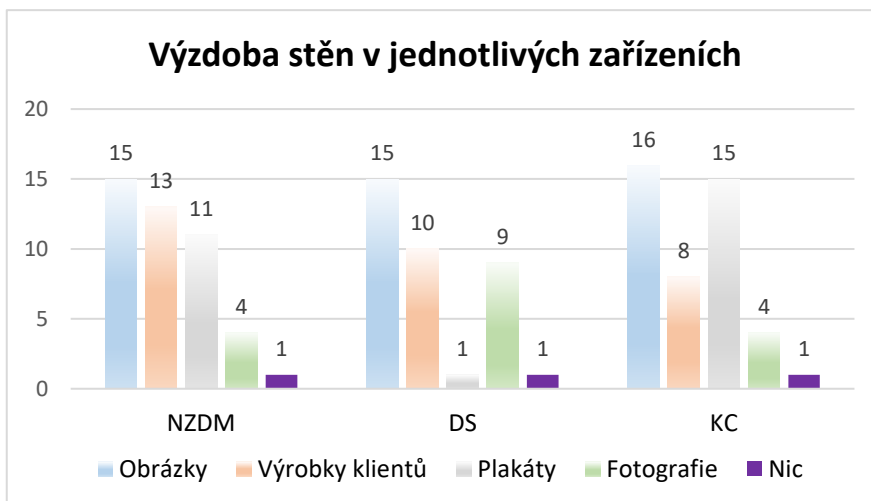


Barevnost stěn společenské místnosti je prvek významně harmonizující prostředí. Barevná výmalba stěn se hodí do každého zařízení. Další možnosti pokrytí stěn musí odpovídat cílové skupině služby. Pomalované stěny obrázky se spíše hodí do NZDM a tapeta do retro obýváku domova seniorů. S dávkou umírněnosti, vkusnosti a vynalézavosti lze ale zmíněné dvě kategorie i prohodit. Více netradiční způsob pokrytí stěn může být jejich obložení dřevem nebo kameny. V zařízení je možné pedagogizovat i podlahu např. kobercem, který více evokuje domácnost.



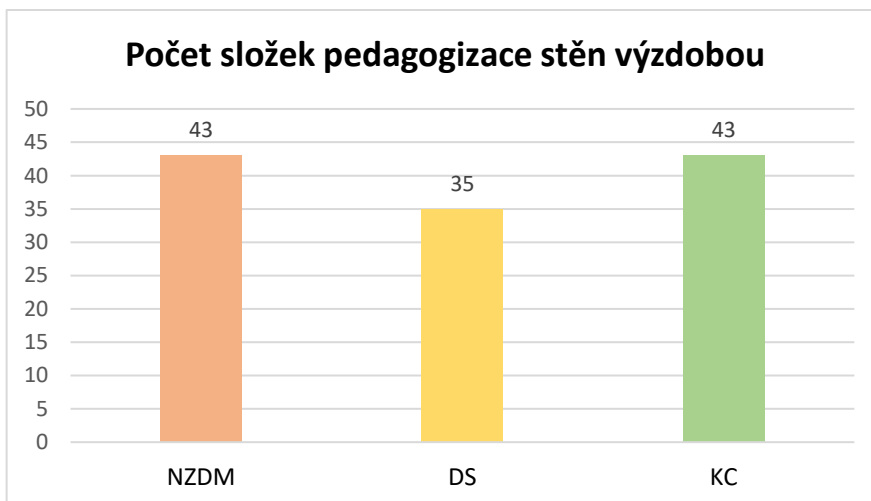
Graf 15 Výzdoba stěn společenské místnosti*

Z grafu vyplývá, že z počtu 60 zařízení má ve společenské místnosti zastoupeny obrázky 46 zařízení (77 %), výrobky klientů 31 zařízení (52 %), plakáty 27 zařízení (45 %) a fotografie 17 zařízení (28 %). Nevyzdobené stěny mají pouze 3 zařízení (5 %). Z dat je zřejmá kombinace více druhů výzdoby stěn v jednom zařízení.



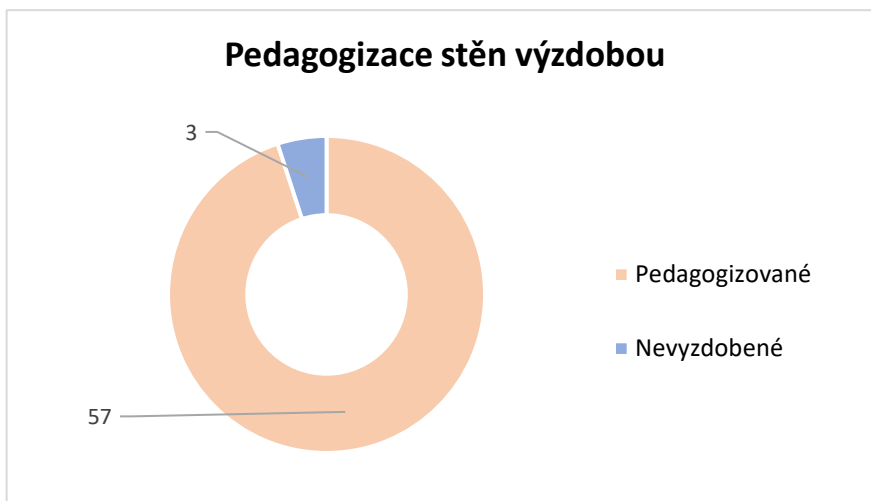
Graf 16 Výzdoba stěn společenské místnosti v NZDM, DS a KC *

Z celkového počtu 20 zařízení v každém typu služby mají ve společenské místnosti NZDM největší zastoupení obrázky (75 %) a nejméně fotografie (20 %). V DS jsou to nejvíce obrázky (75 %) a nejméně plakáty (5 %). A v KC jsou to nejvíce obrázky (80 %) a nejméně fotografie (20 %). Z dat vyplývá, že ve společenské místnost každého typu zařízení jsou nejvíce zastoupeny obrázky. Plakáty se více objevují v NZDM a KC, zatímco v DS visí na stěnách fotografie.



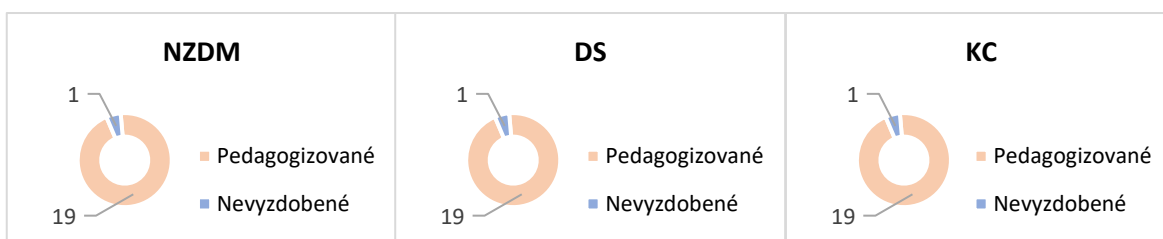
Graf 17 Počet složek pedagogizace stěn výzdobou v NZDM, DS a KC

Graf znázorňuje zvolený počet složek pedagogizace stěn v jednotlivých zařízeních, tzn. kolik hlasů dostaly obrázky, výrobky klientů, plakáty a fotografie od 20 respondentů. Z grafu vyplývá, že nejvíce jsou stěny pedagogizovány v NZDM a KC (43) a nejméně v DS (35).



Graf 18 Pedagogizace stěn výzdobou v NZDM, DS a KC

Graf 17 a 18 znázorňuje rozložení struktury pedagogizovanosti společenské místnosti v součtu 100 %. Z grafu vyplývá, že z 60 zařízení má ve společenské místnosti pedagogizované stěny obrázky, výrobky klientů, plakáty či fotografiemi 57 zařízení (95 %) a nevyzdobené nepedagogizované stěny mají 3 zařízení (5 %).



Graf 19 Pedagogizace stěn výzdobou v NZDM, DS a KC

Z grafů vyplývá, že jsou stěny v každém typu služby z 95 % pedagogizovány výzdobou.

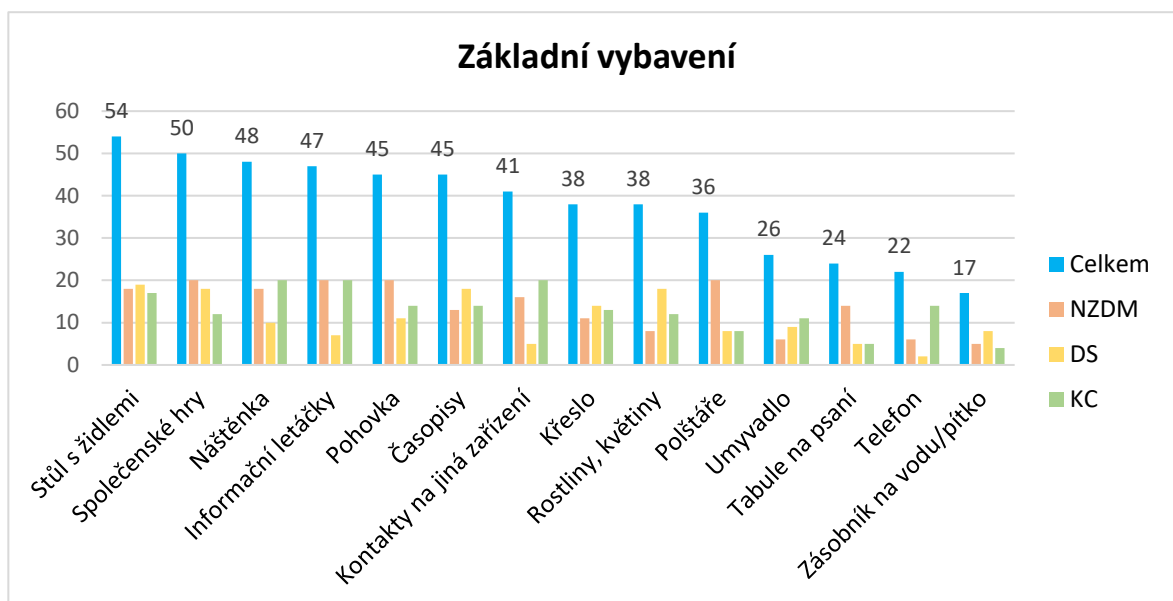


Druhým harmonizujícím prvkem stěn je jejich výzdoba. K té se nejčastěji používají obrázky, výrobky klientů, fotografie nebo plakáty. Opět je vhodné dbát na soulad výzdoby s cílovou skupinou zařízení a to včetně obsahu zvolených dekorací. Výrobky klientů jsou výzdobou hodící se do všech typů služeb, navíc reprezentují klienty. Obsah obrázků a fotografií musí ladit s věkem a specifikami cílovky. Plakáty nejvíce pasují do kontaktního centra, dobrým příkladem je plakát Dovolená pro žíly.

Hypotéza 3 se nepotvrdila – stěny v NZDM nejsou více pedagogizované než stěny v DS a KC. Graf 12 a 14 sice potvrzuje větší pedagogizaci stěn v NZDM, ale Graf 17 a 19 vyvrací, že pedagogizace stěn výzdobou probíhá více v NZDM, protože pedagogizace stěn v KC je na stejné úrovni.

4.4.4. Hypotéza 4

H4: Společenská místnost NZDM obsahuje vyšší počet vybavení než DS.



*Graf 20 Základní vybavení společenské místnosti**

Od 20 respondentů dostalo celkem vybavení společenské místnosti **NZDM 195** hlasů, vybavení **DS 152** hlasů a vybavení **KC 184** hlasů.

Z grafu je dále patrné, že zařízení z vybavení v průměru nejvíce využívají stůl s židlemi (90 %), společenské hry (83 %), nástěnky (80 %) či informační letáčky (78 %).

Nejméně zařízení využívají zásobník na vodu/pítko (28 %), telefon (37 %), tabuli na psaní (40 %) nebo umyvadlo (43 %).



Všechna zařízení by měla obsahovat běžné vybavení společenské místnosti nábytkem jako je pohovka se stolem, případně s křesly, a stůl s židlemi. V každé místnosti by neměly chybět společenské hry, které mimo jiné mohou sloužit i k navázání vztahu mezi klientem a pracovníkem. Podobnou funkci může mít i tabule na psaní. Nástěnky s informacemi, letáčky a kontakty na jiná zařízení zajišťují informační servis a klientovi poskytují přehled aniž by musel o informace žádat. Stejnou doplňkovou službou může být telefon sloužící k volání s různými institucemi. V domově pro seniory může pevná linka navíc oživit vzpomínky na jejich původní obývací pokoj. Nezanedbatelné jsou i dekorační předměty jako polštáře a rostliny, které mají estetickou funkci a místnost zútulňují. Přítomnost umyvadla v místnosti podporuje klienty v hygieně mytí rukou a zásobník na vodu či pítko motivuje k dodržování pitného režimu.

Specifické vybavení společenské místností a specializované místnosti NZDM a DS

Vybavení	NZDM		DS		Celkem
	Společenská místnost	Specializovaná místnost	Společenská místnost	Specializovaná místnost	Společenská místnost/celkem
Knihy	17	3	18	5	35/43
Výtvarné potřeby	19	1	14	2	33/36
Rukodělné potřeby	19	1	10	3	29/33
Televize	5	3	19	1	24/28
Filmy (DVD)	9	4	13	0	22/26
Sportovní vybavení	16	5	5	3	21/29
Počítač	17	5	3	3	20/28
Rádio	5	3	14	0	19/22
Nádobí	7	12	11	6	18/36
Čaj, káva	6	11	12	6	18/35
Rychlovarná konvice	7	12	11	5	18/35
Hudební vybavení	11	10	7	0	18/28
Celkový součet	138	70	137	34	275/379

*Tabulka 1 Specifické vybavení společenské místnosti NZDM a DS**

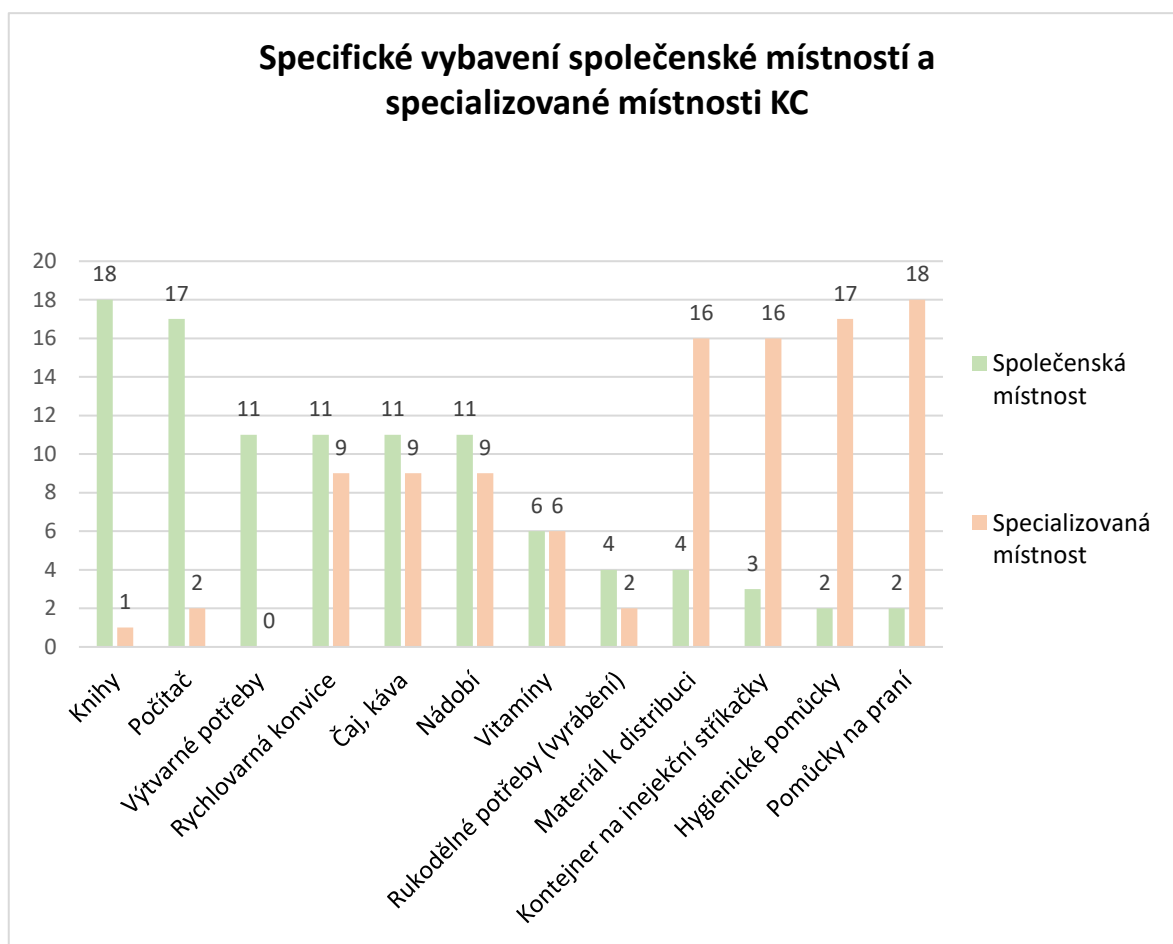
Od 20 respondentů dostalo celkem vybavení společenské místnosti **NZDM 138** hlasů a vybavení **DS 137** hlasů. Nejvíce jsou do společenské místnosti umísťovány knihy a výtvarné potřeby, nejméně hudební a kuchyňské vybavení.

Z tabulky je dále patrné, že NZDM ve společenské místnosti nejvíce využívá výtvarné potřeby (95 %), knihy a počítače (85 %) či sportovní vybavení (80 %). Nejméně pak rádio a televizi (25 %).

DS nejvíce využívá televizi (95 %), knihy (90 %) či výtvarné potřeby a rádio (70 %). Nejméně pak počítač (15 %) a sportovní vybavení (25 %).



Velmi vhodnou kombinací je, pokud mají zařízení jednu velkou společenskou místnost a další menší specializované místnosti. Ty mohou být vybaveny širším a specializovanějším zařízením, ale zástupce tohoto specifického vybavení si ponechá i společenská místnost - jednak kvůli pedagogizaci jejího prostředí, ale také kvůli motivaci navštívit další pokoje. Jinými slovy, i přestože je jinde v budově kuchyňka, tělocvična, knihovna či hudebna, nemusí se předměty koncentrovat výhradně do těchto místností. Ve společenské místnosti by měl být k dispozici např. servis na přípravu čaje či kávy, rotoped či overball, knihy a časopisy nebo klavír, kytara či gramofon. V rámci sportovního a herního vybavení se hodí fotbalček, kulečnick, ping pong či vzdušný hokej.



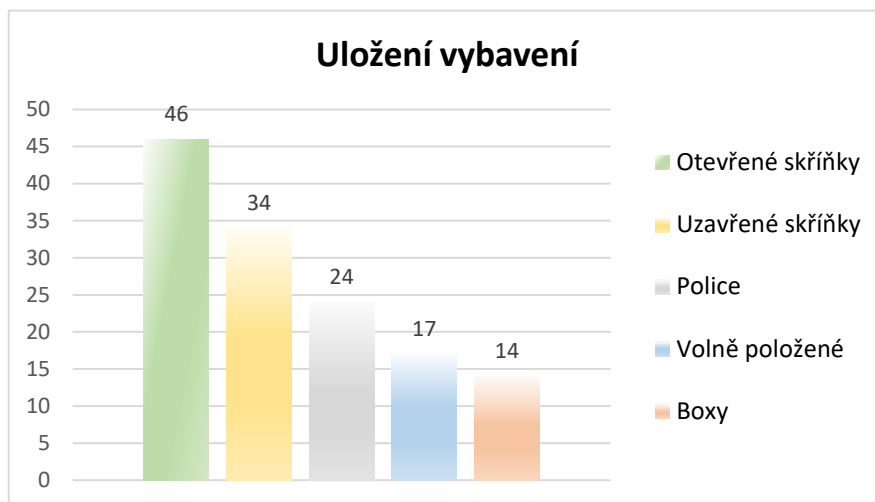
Graf 21 Specifické vybavení společenské místnosti KC

U KC byla dotazníková položka na vybavení speciálně přizpůsobena specifické nabídce služeb zařízení. Z grafu vyplývá, že ve společenské místnosti KC jsou nejvíce zastoupeny knihy (90 %) a počítač (85 %), nejméně pomůcky na praní a hygienické pomůcky (10 %), kontejner na inekční stříkačky (15 %) a materiál k distribuci (20 %). Toto vybavení je však často součástí specializovaných místností.



V kontaktním centru je vyjma informačního servisu naplňovaného knihami či počítačem důležitá komunikace klienta s pracovníkem. Jejím ulehčení a zároveň odreagování se by mohly pomoci výtvarné a rukodělné potřeby, ale také sportovně herní vybavení jako je např. fotbálek. Služby KC zahrnují potravinový a hygienický servis a výměnný program společně s distribucí materiálu. Na tyto služby často existují samostatné specializované místnosti, avšak klient nemusí být slovně dostatečně motivován k jejich využití. Efektivnější je motivace skrze vizuální působení např. rychlovarnou konvicí, sprchovým gelem, pracím práškem či materiálem k distribuci přímo ve společenské místnosti. Klient se poté může sám rozhodnout k jejich využití. Pokud není společenská místnost takto pedagogizována, může klient službu odmítnout

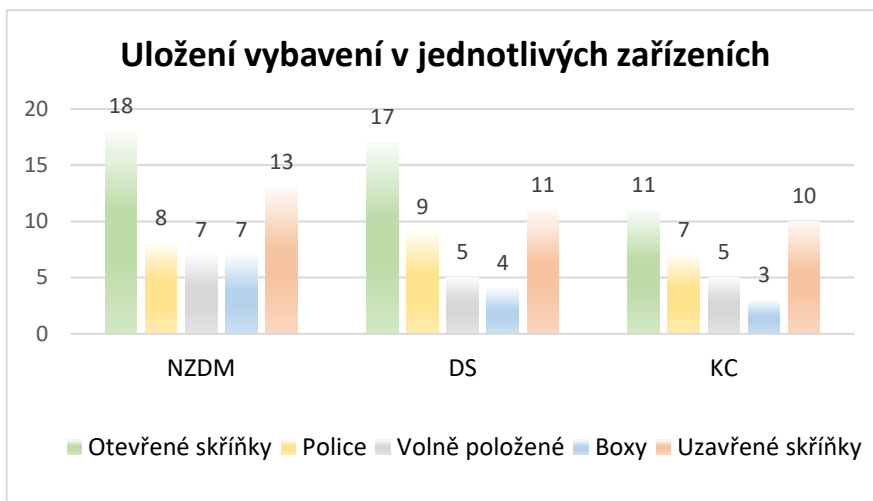
z důvodů jako Nechce se mi, nedovedu si to představit, nemám čas, nechci obtěžovat, nechce se mi nikam chodit a nic dělat atd. Pokud ale klient může službu využít na místě a okamžitě jako uvařit si čaj, vzít si vitamíny nebo odevzdat injekční stříkačky, či je k výkonu činnosti motivován nejen zrakem, ale třeba i hmatem a čichem, např. si vezme do ruky sprchový gel nebo prací prášek a může k němu přivonět, jeho motivace k navštívení sprchy nebo prádelny se pravděpodobně zvýší, protože představa získá reálnou podobu.



Graf 22 Uložení vybavení ve společenské místnosti *

Z grafu vyplývá, že z 60 zařízení používá ukládání věcí pro klienty 46 zařízení otevřené skříňky (77 %), 34 zařízení (57 %) uzavřené skříňky, 24 zařízení (40 %) police, 17 zařízení (28 %) nechává věci volně položené a 14 zařízení (23 %) boxy.

Otevřené skříňky, police a volně položené vybavení se dá pokládat za více pedagogizující prostředí společenské místnosti, protože klienta vizuálně nepřímo ovlivňují k aktivitě nežli uzavřené skříňky a boxy. Ze 135 hlasů ohledně uložení vybavení jich směřuje k pedagogizaci prostředí 87 oproti 48 nepedagogizujícím. Otevřené varianty k uložení předmětů tedy převažují nad uzavřenými.



Graf 23 Uložení vybavení ve společenské místnosti NZDM, DS a KC*

Z celkového počtu 20 zařízení v každém typu služby se ve společenské místnosti NZDM k ukládání vybavení používají otevřené skřínky (90 %) a nejméně boxy a volně položené vybavení (35 %). V DS se nejvíce používají otevřené skřínky (85 %) nejméně boxy (20 %). A v KC se nejvíce používají otevřené skřínky (55 %) a nejméně boxy (15 %). Lze tedy říci, že v každém typu zařízení se nejvíce používají otevřené skřínky a nejméně boxy.

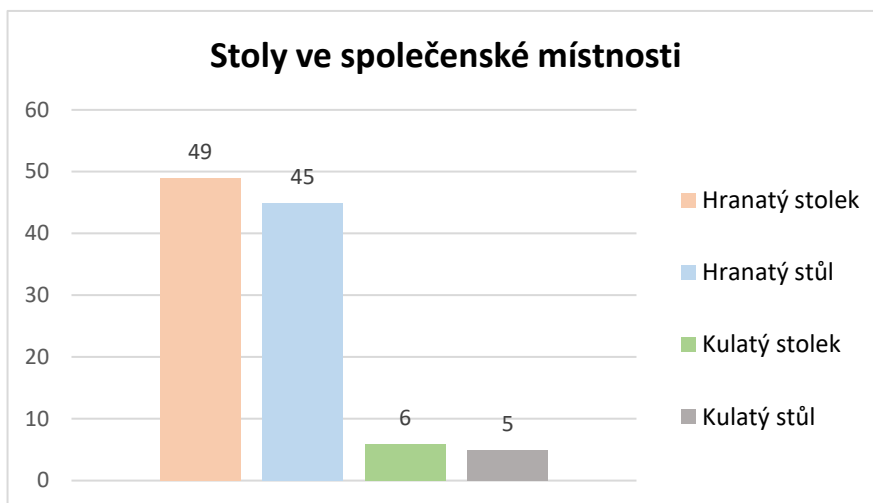


Otevřený nábytek jako jsou otevřené skřínky a police spolu s volně položeným vybavením pedagogizuje klienta více, protože může být nepřímou vizuálně motivovaný k použití předmětů, což zase může vést k iniciaci určité aktivity. Klient si upozorované věci může prohlédnout, vzít do ruky a použít, aniž by to předem plánoval. Pokud je skříňka uzavřená, klient do ní nevidí, tudíž ho předměty nemůžou ovlivňovat. Snazší situace nastává, jestliže je skříňka prosklená, ačkoliv i tady může být překážkou i pouhé otevření skřínky z jakéhokoliv důvodu, zatímco vzetí předmětu z otevřené skřínky nic nebrání. Volně položené předměty pak motivují k jejich použití nejvíce, např. pokud si klient sedne na pohovku a na konferenčním stolku je časopis, hra či pastelky s antistresovými omalovánkami, spíše tyto předměty sám od sebe použije, než kdyby byly uklizené ve skřínce, natož uzavřené.

Hypotéza 4 se potvrdila – Společenská místnost NZDM obsahuje vyšší počet vybavení než DS. NZDM obsahuje celkově 333 kusů vybavení a DS 275 kusů (viz Graf 20 a Tabulka 1).

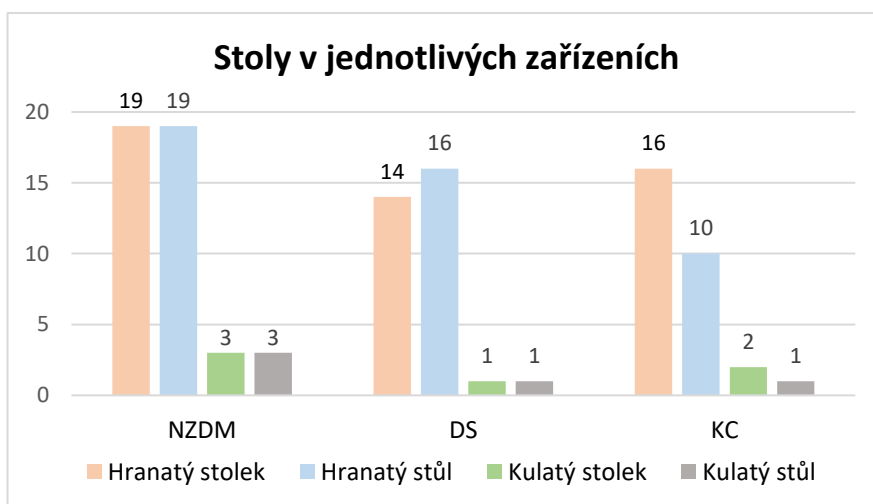
4.4.5. Hypotéza 5

H5: Hranaté stoly a stolky využívají zařízení více než kulaté stoly a stolky.



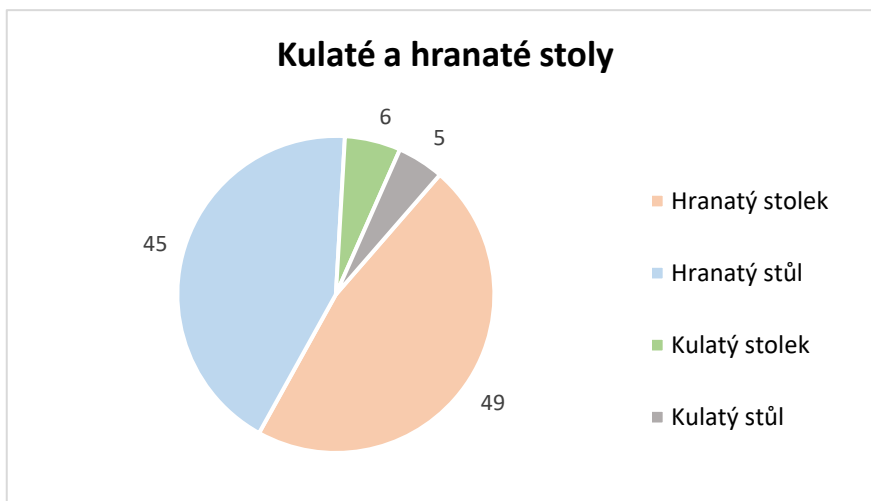
Graf 24 Stoly společenské místnosti*

Z grafu vyplývá, že z počtu 60 zařízení má ve společenské místnosti hranatý stůl 49 zařízení (82 %), hranatý stůl 45 zařízení (75 %), kulatý stůl 6 zařízení (10 %) a kulatý stůl 5 zařízení (8 %). Z dat je zřejmá kombinace více druhů stolů v jedné společenské místnosti.



Graf 25 Stoly ve společenské místnosti v NZDM, DS a KC*

Z celkového počtu 20 zařízení v každém typu služby jsou ve společenské místnosti NZDM nejvíce využívány hranaté stoly a stolky (95 %). V DS jsou to hranaté stoly (80 %) a v KC jsou to hranaté stolky (80 %). Ve všech typech zařízení převažuje vybavení prostředí hranatými stoly a stolky nad kulatými. Ty se nevíce, ale stále v nízkém procentu, objevují v NZDM.



Graf 26 Kulaté a hranaté stoly ve společenské místnosti *

Graf 26 znázorňuje celkový počet stolů v 60 zařízeních v součtu 105 stolů (hlasů od respondentů) = 100 %. Z grafu vyplývá, že z celkového počtu 105 stolů v zařízeních jich je 94 hranatých (90 %) a 11 kulatých (10 %).

Stůl je sám o sobě prvek pedagogizující prostředí. Porovnáváme-li však druhy stolů mezi sebou, kulaté stoly a stolky pedagogizují společenskou místnost více než hranaté. Z grafu je patrné, že v zařízeních převažuje hranatá varianta nad kulatou, která je zastoupena v malém procentu – zařízení zřídka využívají kulaté stoly.



Nedílnou součástí každého zařízení by měly být stoly, nejlépe jejich variace, počet stolů však závisí na velikosti a účelu společenské místnosti. Před pohovkou by měl být umístěn konferenční stolek sloužící k odkládání klientových osobních věcí, ale také umístěno vybavení, jež klienta pedagogizuje. Dále by neměl chybět psací stůl s počítačem, nejlépe umístěný v rohu místnosti, kde je soukromí. Stůl střední velikosti sloužící ke komunikaci 2-4 klientů nebo pracovníka s klientem by měl být v ideálním případě kulatý, což ulehčuje komunikaci a podvědomě spojuje přisedící, což vede k navázání vztahů. Posledním typem stolu je větší stůl pro více klientů k větším skupinovým aktivitám jako je tvůrčí a aktivizační činnost či hraní her. Tento stůl by však neměl být velkokapacitní a zabírat veškerý prostor – pokud je z organizačních důvodů nutné zajistit velký dlouhý stůl pro větší počet lidí, měla by existovat možnost jejich spojení či přinesení stolů z jiné místnosti. Na skupinové aktivity u stolu by však měla být vyhrazena jiná místnost nežli setkávací, což platí i o jídelních stolech.

Hypotéza 5 se potvrdila – Hranaté stoly a stolky využívají zařízení více než kulaté stoly a stolky, což dokládá Graf 24, 25 a 26.

Další nebo specifikované vybavení společenské místnosti v NDZM, DS a KC

NZDM	Počet	DS	Počet	KC	Počet
Fotbálek	13	Zvíře	4	Televize	2
Fotbálek	13	Motoped	2	Rádio	2
Xbox, PlayStation, PS4	7	Plátno na promítání	2	Filmy	1
Projektor, promítací plátno	7	Akvárium	2	Fotbálek	1
Ping pong	7	Tiskárna	2	Plakát Dovolená pro žíly	1
Boxovací pytel, hruška	5	Náboženské symboly	2	Posilovací stroj	1
Šipky	5	Audiovizuální technika	1	Bobík	1
Sedací pytle (vaky)	5	Kukačkové hodiny	1	Sociální šatník	1
Kulečnick, biliard	4	Interaktivní stolek	1	Akvárium	1
Stolní/vzdušný hokej	2	Míče na cvičení	1	Vzdušný hokej	1
Wifi	2	Kadeřnické křeslo	1		
Bar	2	Klavír	1		
Hudební zařízení	2	Deky	1		
Paraván	1	Rotoped	1		
Poháry	1	Sedací pytel	1		
Míče	1	Šicí stroj	1		
Mikrovlnná trouba	1	Šipky	1		
Klavír	1	Lyže a sáňky	1		
Tablety	1	Fotbálek	1		
Trouba na pečení	1				
Balanční podložky	1				
Zamykací skříňky	1				
Zrcadlová stěna	1				

Tabulka 2 Další nebo specifikované vybavení NDZM, DS a KC*

Tabulka ukazuje další nebo specifikované vybavení společenské místnosti konkrétně jmenované respondenty v otevřené otázce.

4.5. Ověření hypotéz

Hypotéza 1 se nepotvrdila.

Hypotéza 2 se potvrdila.

Hypotéza 3 se nepotvrdila.

Hypotéza 4 se potvrdila.

Hypotéza 5 se potvrdila.

Závěr

Tato bakalářská práce si kladla za cíl zmapovat metodu pedagogizace prostředí ve společenských místnostech zařízení sociálních služeb, zhodnotit její uplatňování a následně navrhnout možnosti jejího optimálního využívání.

V teoretické části byla v jednotlivých kapitolách podrobně popsána pedagogizace prostředí, vztah sociální práce a sociální pedagogiky a zařízení sociálních služeb. Teoretické poznatky byly základem pro navržení dotazníků výzkumného šetření praktické části práce, zvláště pak metoda pedagogizace prostředí a specifika společenských místností v daných zařízeních.

Výzkumným šetřením ve formě kvantitativních dotazníků bylo téma práce zmapováno a pomocí interpretace získaných dat bylo odpovězeno na stanovené hypotézy. Obdržená data poskytla vhled do používání metody sociální pedagogiky v sociální práci, konkrétněji používání metody pedagogizace prostředí v zařízeních sociálních služeb. Následně byly jednotlivé okruhy dat doplněny krátkým shrnutím s návrhem optimalizace společenské místnosti skrze metodu pedagogizace prostředí, čímž byl naplněn cíl bakalářské práce.

Výzkum potvrdil předpoklad, že požadavek bezbariérovosti společenské místnosti splňuje v průměru méně zařízení než požadavek oken a zastínění. Dále bylo verifikováno, že společenská místnost NZDM obsahuje vyšší počet vybavení než DS a že hranaté stoly a stolky využívají zařízení více než kulaté stoly a stolky.

Výzkumem byla vyvrácena domněnka, že samostatná společenská místnost je v každém typu zařízení zastoupena častěji než společenská místnost spojená s další místností, protože z výzkumných dat vyplynulo, že domovy pro seniory mají tuto strukturu místností rozdělenou půl na půl. Dále bylo vyvráceno, že stěny společenských místností NZDM jsou více pedagogizovány než v KC a DS, protože stěny v KC jsou pedagogizovány výzdobou ve stejné míře jako v NZDM.

Cílem práce bylo zmapovat metodu pedagogizace prostředí ve společenských místnostech zařízení sociálních služeb a zhodnotit její využívání, což bylo naplněno pomocí ověřování stanovených hypotéz. Na jejich základě byl vytvořen dotazník, jenž zmapoval jednotlivé tematické okruhy a pomocí některých dotazníkových položek bylo odpovězeno na hypotézy, které protkávaly celé výzkumné šetření. Následně byly

získané poznatky shrnuty do přehledných krátkých bloků společně s doporučením optimálního využívání metody pedagogizace prostředí ve společenských místnostech sociálních služeb.

Data přinesla průřezové informace o aktuálním stavu pedagogizace prostředí společenských místností v nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež, domovech pro seniory a kontaktních centrech. Sepsaná doporučení pro optimalizaci využívání nepřímého působení prostředí mohou sloužit jako tipy pro pracovníky zmíněných organizací, ale také mohou být zobecněny na další zařízení sociálních služeb s ohledem na jejich cílovou skupinu, druh a formu služby a její náplň činnostmi a aktivitami.

Doporučila bych problematiku dále zkoumat, protože vliv prostředí má ve výchově člověka nezastupitelný význam. Pokud je vychovatelem použit jako nepřímý výchovný prostředek, může vydat za tisíc slov a efektivně směřovat vychovávaného k cíli. I proto bych doporučila sociálním pracovníkům a pracovníkům v sociálních službách zakomponovat do práce s klienty metodu sociální pedagogiky – pedagogizaci prostředí. Zároveň by bylo přínosné dále zpracovávat doporučení pro zařízení sociálních služeb jako podpůrné metodiky, které by mimo jiné obsahovaly spoustu tipů, jak působit na klienty prostřednictvím prostředí. Tyto publikace by nejlépe měly vzejít od oficiálních zdrojů jako je MPSV, APSS ČR či zastřešující organizace.

Seznam použité literatury

Knižní zdroje

- BAKOŠOVÁ, Zlatica, 2006. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Lorca.
- BENDL, Stanislav, 2014. *Nárys sociální pedagogiky*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7290-668-0.
- BLÁHA, Arnošt Inocenc, 1927. *Sociologie dětství. Pedagogické studium (Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě)*. Brno: Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě.
- DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar, 2012. *Kvalita života seniorů: v domovech pro seniory*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4138-3.
- GULOVÁ, Lenka, 2011. *Sociální práce pro pedagogické obory*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3379-1.
- HERZOG, Aleš, 2009. Nízkoprahovost v praxi aneb jak pracovat s prahy. In: KLÍMA, Petr a kol. *Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork*. Praha: Česká asociace Streetwork, s. 177-187. ISBN: 978-80-254- 4001-8.
- HOLCZEROVÁ, Vladimíra a DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar, 2013. *Volnočasové aktivity pro seniory*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4697-5.
- HRDINA, Petr a KORČIŠOVÁ, Blanka, 2003. Terénní programy. In: KALINA, Kamil a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, s. 159-164. ISBN: 80-86734-05-6.
- HROZENSKÁ, Martina a DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar, 2013. *Sociální péče o seniory*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4139-0.
- JANIŠ, Kamil a ONDŘEJOVÁ, Edita, 2006. *Slovník pojmů z obecné didaktiky*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav pedagogických a psychologických věd. ISBN 80-7248-352-8.
- JŮVA, Vladimír, 1997. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido. ISBN 80-85931-39-7.
- KALINA, Kamil a kol., 2001. *Mezioborový glosář pojmů z oblasti drog a drogových závislostí*. Praha: Filia Nova. ISBN 80-238-8014-4.
- KOZEL, František, 1966. *K materialistickému pojetí výchovy*. SPN, Praha.

- KRAUS, Blahoslav, 2014. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0643-9.
- KRAUS, Blahoslav a POLÁČKOVÁ, Věra, 2001. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-004-2.
- KLAPILOVÁ, Světa, 2001. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-7067-669-8.
- LIBRA, Jiří, 2003. Nízkoprahová kontaktní centra. In: KALINA, Kamil a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republik, s. 165-171. ISBN: 80-86734-05-6.
- MALÍKOVÁ, Eva, 2011. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3148-3.
- MATOUŠEK, Oldřich, 2007. *Sociální služby*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-310-9.
- MATOUŠEK, Oldřich, 2013. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0213-4.
- MATOUŠEK, Oldřich, 2016. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1154-9.
- MATOUŠEK, Oldřich; KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana (ed.), 2010. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-818-0.
- MÁTEL, Andrej, 2019. *Teorie sociální práce I: sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-271-2220-2.
- NAVRÁTIL, Pavel, 2000. *Úvod do teorií a metod sociální práce*. Brno: Národní centrum pro rodinu.
- NAVRÁTIL, Pavel, 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman. ISBN 80-903070-0-0.
- PELIKÁN, Jiří, 1995. *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amosium servis. ISBN: 80-85498-27-8.

PROCHÁZKA, Miroslav, 2012. *Sociální pedagogika. Pedagogika (Grada)*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3470-5.

PRŮCHA, Jan (ed.), 2009. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-546-2

PRŮCHA, Jan; MAREŠ, Jiří a WALTEROVÁ, Eliška, 2003. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-772-8.

RACEK, Jindřich a HERZOG, Aleš, 2009. Fenomén NZDM, tedy nízkoprahových zařízení pro děti a mládež. In: KLÍMA, Petr a kol. *Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork*. Praha: Česká asociace Streetwork, 319-328. ISBN: 978-80-254- 4001-8.

RAMBOUSEK, Vladimír, 2014. *Materiální didaktické prostředky*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7290-664-2.

STANÍČEK, Jiří, 2009. Metodika terénní práce s uživateli drog. In: KLÍMA, Petr a kol. *Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork*. Praha: Česká asociace Streetwork, 231-239. ISBN: 978-80-254- 4001-8.

ŠIMONÍK, Oldřich, 2005. *Úvod do didaktiky základní školy*. Brno: MSD. ISBN 80- 86633-33-0.

ŠPIČÁK, Jiljí, 1993. *Prostředí z pohledu sociální pedagogiky*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého. ISBN 80-7067-227-7.

ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, Iva a Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, 2005 *Základy pedagogiky*. Praha: Vydavatelství VŠCHT. ISBN 80-7080-573-0.

WROCZYŃSKI, Ryszard, 1968. *Sociálna pedagogika. Základné pedagogické a psychologické diela*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Články a studie

HERZOG, Aleš, 2003. Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (NZDM). *Éthum - bulletin pro sociální prevenci, pomoc a intervenci*, č. 39. Praha: Sdružení pro sociální prevenci a sociální pedagogiku „ÉTHUM“.

KRAUS, Blahoslav, 1985. Sociální prostředí jako výchovný činitel. *Pedagogika*, č. 6, s. 675-691. Dostupné také z: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?cat=10296>. [cit. 1. 4. 2024].

KRAUS, Blahoslav a HOFERKOVÁ, Stanislava, 2016. The Relationship of Social Pedagogy and Social Work. *Sociální pedagogika*, roč. 4, č. 1, s. 57-71. ISSN 1805-8825. Dostupné také z: https://soced.cz/wp-content/uploads/2019/04/Socialni-pedagogika-Social-Education_41-SocEd-2016_Retracted-study.pdf [cit. 7. 1. 2024].

Legislativa

ČESKO, 2006. *Zákon č. 108/2006 Sb. ze dne 14. března 2006, o sociálních službách*. Online. In: *Zákony pro lidi*. © 2010-2024. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>. [cit. 1. 5. 2024].

MPSV ČR, 2006. Vyhláška č. 505/2006 Sb. ze dne 15. listopadu 2006, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra. Částka 164, s. 7021-7047. ISSN: 1211-1244. Dostupné také z: <file:///C:/Users/Acer/Downloads/sb164-06.pdf>. [cit. 6. 6. 2024].

Dokumenty

APSS ČR, 2015. *Doporučený standard kvality pro domovy pro seniory ČR*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. ISBN 978-80-904668-8-3. Dostupné také z: [https://www.apsscr.cz/files/files/Doporu%C4%8Den%C3%BD%20standard_FINAL\(2\).pdf](https://www.apsscr.cz/files/files/Doporu%C4%8Den%C3%BD%20standard_FINAL(2).pdf). [cit. 3. 7. 2024].

ČERMÁKOVÁ, Kristýna a JOHNOVÁ, Milena, 2002. *Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe: průvodce poskytovatele*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. ISBN 80-86552-45-4. Dostupné také z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/pruvodce+%281%29.pdf/a3da091b-e13e-bb30-eafa-e62f1e4fe817>. [cit. 20. 6. 2024].

CHOMYNOVÁ, Pavla a kol, 2024 *Souhrnná zpráva o závislostech v České republice 2023*. Praha: Úřad vlády České republiky. ISBN 978-80-7440-336-1. Dostupné také z: https://vlada.gov.cz/assets/ppov/zavislosti/vyrocnizpravy/Souhrnna-zprava-o-zavislostech-v-CR-2023_v20240624.pdf. [cit. 12. 7. 2024].

VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV, 2015. *Domovy pro seniory a domovy se zvláštním režimem. Zpráva ze systematických návštěv veřejného ochránce práv*. Brno: Veřejný ochránce práv. ISBN 978-80-87949-11-5. Dostupné také z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/7-2013-NZ-Zprava_z_navstev.pdf. [cit. 1. 7. 2024].

VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV, 2024. *Souhrnná zpráva z návštěv domovů se zvláštním režimem. Zpráva z návštěv veřejného ochránce práv 2024*. Brno: Veřejný ochránce práv. ISBN 978-80-7631-134-3. Dostupné také z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/DZR-2024_CZ_03-24%20online.pdf. [cit. 1. 7. 2024].

Elektronické zdroje:

Dokumenty

BĚLAJEVOVÁ, Natálie a kol., 2018. *Metodika procesu rozvoje kvality domova pro seniory. Název projektu: Standardizace procesů a zkvalitnění sociální práce v domově pro seniory*. Online, PDF. Štenberk: Sociální služby. Dostupné z: https://www.socialnisluzby.cz/e_download.php?file=data/editor/23cs_4.pdf&original=Metodika%20procesu%20rozvoje%20kvality%20domova%20pro%20seniory.pdf. [cit. 4. 7. 2024].

CENTRUM PROTIDROGOVÉ PREVENCE A TERAPIE [CPPT], 2020. *K-centrum CPPT, o. p. s. Průvodce službami programu*. Online, PDF. Dostupné z: https://www.cppt.cz/images/dokumenty/k-centrum/pruvodce_kcentrum.pdf [cit. 30. 6. 2024].

ČESKÁ ALZHEIMEROVSKÁ SPOLEČNOST, 2014. *Strategie České alzheimerovské společnosti P-PA-IA*. Online, PDF. Praha. Dostupné z: <https://www.alzheimer.cz/res/archive/003/000390.pdf?seek=1455023161>. [cit. 4. 7. 2024].

ČESKÁ ASOCIACE STREETWORK [ČAS], 2008. *Pojmosloví Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)*. Online, PDF. Praha. Dostupné z: https://archiv.streetwork.cz/images/download/Pojmoslovi_text.pdf. [cit. 20. 6. 2024]

IDEASENSE, 2018. *Human centered design v českém veřejném sektoru. Shrnutí inovačního řešení*. Online, PDF. IdeaSense. Dostupné z: https://www.lepsisocialni.sluzby.cz/frontend/storage/files/hcd_shrnuti_inovacniho_reseni.pdf. [cit. 2. 7. 2024].

MPSV (ODBOR 22), 2017. *Doporučený postup č. 3/2017 k upřesnění přístupu harm reduction v rámci sociálních služeb kontaktní centra a terénní programy*. Online, PDF.

Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Doporuceny_postup_3_2017_HR.pdf/0642c87d-246f-9e73-3715-a0837addc869 [cit. 10. 7. 2024].

MPSV (ODBOR 22), 2018. *Doporučený postup 4/2018, který nahrazuje doporučený postup č. 5/2017. Materiálně-technický standard pro služby sociální péče poskytované pobytovou formou – pro účely výzev IROP č. 81 a 82*. Online, PDF. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Doporu%C4%8Den%C3%BD+postup+MTS+4_2018+IROP+81%2C82.pdf/0373f8cc-c642-d1e1-4fde-437e6d3b1224. [cit. 3. 7. 2024].

PROSTOR PLUS, 2018a. *Metodika nízkoprahového zařízení pro děti a mládež Kolárka*. Online, PDF. Dostupné z: <https://www.prostor-plus.cz/wp-content/uploads/dokumenty/Metodika%20NZDM.pdf>. [cit. 22. 6. 2024].

PROSTOR PLUS, 2018b. *Metodika kontaktního centra*. Online, PDF. Dostupné z: <https://www.prostor-plus.cz/wp-content/uploads/dokumenty/Metodika%20KC.pdf> [cit. 11. 7. 2024].

STRAKOVÁ, Martina a ČERMÁKOVÁ, Kristýna, 2008. *Standardy kvality sociálních služeb – příručka pro uživatele*. Online, PDF. MPSV. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/skss_final_web.pdf. [cit. 6. 6. 2024].

VESELÁ, Lenka a FEDORKOVÁ, Marta, 2018. *Human centered design v sociálních službách*. Online, příručka metodiky, PDF. IdeaSense. Dostupné z: https://www.lepsisocialnisluzby.cz/frontend/storage/files/HCD_v_socialnich_sluzbach.pdf. [cit. 2. 7. 2024].

Webové stránky

DŮM SENIORŮ KDYNĚ, © 2024. *Retro místnost obyvák*. Online. Dostupné z: <https://www.dskdyne.cz/retro-mistnost-obyvak/>. [cit. 2. 7. 2024].

G-CENTRUM TÁBOR, © 2024. *Domov pro seniory*. Online. Dostupné z: <https://www.gcentrum.cz/cile-a-poslani-domov-pro-seniory>. [cit. 1. 7. 2024].

INTERNATIONAL FEDERATION OF SOCIAL WORKERS [IFSW], 2014. *Global definition of social work*. Online. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>. [cit. 8. 1. 2024].

JIHOMĚSTSKÁ SOCIÁLNÍ, © 2024. *Domov pro seniory Jižní Město*. Online. Dostupné z: <https://jmsoc.cz/strediska/domov-pro-seniory/informace/>. [cit. 1. 7. 2024].

MPSV, aktual. 28. července 2020. *Sociální služby*. Online. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-sluzby-1>. [cit. 20. 6. 2024].

PROGRESSIVE, © 2024. *Kontaktní centrum Progressive*. Online. Dostupné z: <https://progressive-ops.cz/stage-5/>. [cit. 1. 7. 2024].

Závěrečné práce

BARTOŠÍKOVÁ, Kamila, 2015. *Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež a jejich role v prevenci sociálně patologických jevů*. Diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií. Dostupné z: https://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/31784/barto%C5%A1%C3%ADkov%C3%A1_2015_dp.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [cit. 5. 7. 2024].

KINTEROVÁ, Markéta, 2020. *Aktivizace seniorů v domově se zvláštním režimem*. Diplomová práce. Pražská vysoká škola psychosociálních studií. Dostupné z: https://www.pvpsps.cz/data/2020/07/13/13/kinterova_marketa.pdf. [cit. 5. 7. 2024].

KRYSPÍNOVÁ, Štěpánka, 2018. *Vliv prostředí NZDM na práci s klientem*. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. Dostupné z: <https://theses.cz/id/08pong/STAG89570.pdf?lang=cs>. [cit. 5. 7. 2024].

ŠIMEK, Pavel, 2021. *Význam a úloha nízkoprahových center pro děti a mládež*. Diplomová práce. Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě. Dostupné z: https://is.slu.cz/th/ke6u1/FVP_DP_2021_Vyznam_a_uloha_nizkoprahovych_zarizeni_Simek_Pavel.pdf. [cit. 5. 7. 2024].

Seznam tabulek a grafů

<i>Tabulka 1</i> Specifické vybavení společenské místnosti NZDM a DS*.....	65
<i>Tabulka 2</i> Další nebo specifikované vybavení NDZM, DS a KC*.....	71
<i>Graf 1</i> Základní struktura společenské místnosti*.....	53
<i>Graf 2</i> Základní struktura společenské místnosti v NZDM, DS a KC*.....	54
<i>Graf 3</i> Základní struktura společenské místnosti po kategoriích.....	54
<i>Graf 4</i> Základní struktura společenské místnosti v NZDM, DS a KC.....	55
<i>Graf 5</i> Základní požadavky společenské místnosti.....	56
<i>Graf 6</i> Základní požadavky společenské místnosti v NZDM, DS a KC.....	56
<i>Graf 7</i> Základní požadavky v DS.....	57
<i>Graf 8</i> Osvětlení společenské místnosti*.....	57
<i>Graf 9</i> Osvětlení společenské místnosti v NZDM, DS a KC*.....	58
<i>Graf 10</i> Stěny společenské místnosti*.....	59
<i>Graf 11</i> Stěny společenské místnosti v NZDM, DS a KC*.....	59
<i>Graf 12</i> Počet složek pedagogizace stěn společenské místnosti v NZDM, DS a KC.....	60
<i>Graf 13</i> Pedagogizace stěn společenské místnosti.....	60
<i>Graf 14</i> Pedagogizace stěn společenské místnosti v NZDM, DS a KC*.....	61
<i>Graf 15</i> Výzdoba stěn společenské místnosti*.....	61
<i>Graf 16</i> Výzdoba stěn společenské místnosti v NZDM, DS a KC*.....	62
<i>Graf 17</i> Počet složek pedagogizace stěn výzdobou v NZDM, DS a KC.....	62
<i>Graf 18</i> Pedagogizace stěn výzdobou v NZDM, DS a KC.....	63
<i>Graf 19</i> Pedagogizace stěn výzdobou v NZDM, DS a KC.....	63
<i>Graf 20</i> Základní vybavení společenské místnosti*.....	64
<i>Graf 21</i> Specifické vybavení společenské místnosti KC.....	66
<i>Graf 22</i> Uložení vybavení ve společenské místnosti*.....	67
<i>Graf 23</i> Uložení vybavení ve společenské místnosti NZDM, DS a KC*.....	68
<i>Graf 24</i> Stoly společenské místnosti*.....	69
<i>Graf 25</i> Stoly ve společenské místnosti v NZDM, DS a KC*.....	69
<i>Graf 26</i> Kulaté a hranaté stoly ve společenské místnosti*.....	70

Seznam příloh

1. Dotazník

Přílohy

Dotazník

1. Společenská místnost je:

- a) Samostatná místnost
- b) Spojená s kuchyňkou
- c) Spojená s jinou místností

2. Společenská místnost má:

- Bezbariérovost ANO NE
- Okna ANO NE
- Záclony/žaluzie/závěsy ANO NE

DS:

- Madla ANO NE
- Noční osvětlení ANO NE

3. Společenskou místnost osvětlují:

- a) Lustry
- b) Bodová světla
- c) Zářivky
- d) Lampičky
- e) Nemá osvětlení

4. Stěny společenské místnosti jsou:

- a) Bílé
- b) Barevné
- c) Pomalované obrázky
- d) Tapeta

5. Na stěnách společenské místnosti jsou:

- a) Obrázky
- b) Fotografie

- c) Výrobky klientů
- d) Plakáty
- e) Nic

6. Ve společenské místnosti mohou klienti využívat:

- | | | |
|-----------------------------|-----|----|
| • Pohovka | ANO | NE |
| • Křesla | ANO | NE |
| • Stůl s židlemi | ANO | NE |
| • Polštáře | ANO | NE |
| • Rostliny, květiny | ANO | NE |
| • Nástěnka | ANO | NE |
| • Společenské hry | ANO | NE |
| • Informační letáčky | ANO | NE |
| • Kontakty na jiná zařízení | ANO | NE |
| • Časopisy | ANO | NE |
| • Tabule na psaní | ANO | NE |
| • Telefon | ANO | NE |
| • Zásobník na vodu/pítka | ANO | NE |
| • Umyvadlo | ANO | NE |

7. Ve společenské místnosti mohou klienti využívat:

- | | | |
|-----------------------|-----|----|
| • Počítač | ANO | NE |
| • Knihy | ANO | NE |
| • Výtvarné potřeby | ANO | NE |
| • Rukodělné potřeby | ANO | NE |
| • Rychlovarná konvice | ANO | NE |
| • Čaj, káva | ANO | NE |
| • Nádobí | ANO | NE |

NZDM, DS:

- | | | |
|----------------------|-----|----|
| • Sportovní vybavení | ANO | NE |
| • Hudební vybavení | ANO | NE |
| • Televize | ANO | NE |

- Rádio ANO NE
- Filmy (DVD) ANO NE

KC:

- Vitamíny ANO NE
- Materiál k distribuci ANO NE
- Kontejner na injekční stříkačky ANO NE
- Hygienické pomůcky (sprchový gel, šampon...) ANO NE
- Pomůcky na praní (prací prášek, gel...) ANO NE

8. Vybavení pro klienty (knihy, hry...) je uloženo:

- a) Otevřené skříňky
- b) Uzavřené skříňky
- c) Police
- d) Boxy
- e) Volně položené

9. Ve společenské (kontaktní) místnosti mohou klienti využívat:

- a) Kulatý stůl
- b) Hranatý stůl
- c) Velký kulatý stůl
- d) Velký hranatý stůl

10. Další nebo specifikované vybavení ve společenské místnosti pro klienty (např. fotbalák, televize, rádio, hudební či sportovní vybavení, zvířátko...):